

РУСЬКА ЧИТАЛЬНЯ,

видавана

КСЕНОФОНТОМЪ КЛИМКОВИЧЕМЪ.

(№ VI.)

ВЕЧЕРИ НА ХУТОРІ.

Повісті М. Гоголя.

(*Weczery na Chutori M. Hohola.*)

Томъ I.

ЛЬВІВЪ.

Зъ печатні Михайла Ф. Поремби.

1865.

О П О В І С Т К А.

Красна словесність є неперечно одинъ изъ найдібнійшихъ способівъ, до вдомашнення народнєї мови въ ті верстви, которі историчнімъ ходомъ вийшли понадъ уровеньъ народу, а набираючись освіти відъ чужихъ, разомъ зъ нею переймали и чужий характеръ — особливе мову. Перенята зъ освітою мова стається наче рідна; свічні люде обходяться нею в усіхъ околичностяхъ и потребахъ товариського життя, и нехтують свою рідну мову часто лишъ тому, що вона, не маючи великого письменного запасу, безъ якого въ нинішні часи образованимъ людемъ обійтися годі, не такъ дібною, не такъ поважною, якъ чужа, їмъ здається.

У нашій образованій верстви — всякъ бачить — є любовъ до рідної мови, и уживанє її поміжъ свічними Русинами ві всіхъ стосункахъ життя товариського більшає зъ кождимъ днемъ очевидно, — та не кінець на тімъ. Наша мова повинна ширшати не тільки міжъ тими, въ которихъ чужинецька освіта, хотя на якийсь часъ відняла рідну мову, та не відняла ще народнєї самовіжи; вона повинна вдомалятися помалу и въ тєє товариство на нашій землі, которому историчніми судьбами вже ні руської мови ні руської народнєї самовіжи не осталося, щобъ, якъ мовлявъ, не були

Ми все чужі въ своїй родині,

А чужина якъ дома въ насъ....

Щобъ тєє довелось, треба доконче такихъ установъ, відъ якихъ би наша народня мова у насъ вбивалася въ силу, дібність и повагу. Объ цімъ то и думають наші патріоти, и багато де-чого у насъ робиться, щоби тій трібі догодити. Одно изъ найважнійшихъ ділъ по сєму предмету є руський народній театръ, де живе говорене слово, забавля-

ВЕЧЕРИ

НА ХУТОРІ БЛИЗЬ ДИКАНЬКИ.

ПОВІСТІ,

видані пасічникомъ Рудимъ Панькомъ.

Написавъ

МИКОЛАЙ В. ГОГОЛЬ.

Перевівъ зъ московського

КСЕНОФОНТЪ КЛИМКОВИЧЪ.

Томъ I.

Л Ъ В І В Ъ.

Зъ печатні Михайла Ф. Поремби.

1864.

ВЕЧЕРИ

НА ХУТОРІ БЛИЗЬ ДИКАНЬКИ.

ТОМЪ I.

Чудо, чудо жь бо мов сорзенько усі оди
реш ще, як місяць! се-бь то я кажу, бачь,
про маюму братчику, хуторанину, висути
під ксь свою захолюста у той великій
чаші — вівчакі воді — та се все жь одно,
кди вачки, ученься, шнілі зплетешся у
дівчакі, вівчакі пана: той обстудяк тебе и
и вачі, вівчакі, ще-бь то вачі в же вачі,

„Що-бъ се ще за диковина: Вечери на хуторі близь Диканьки? Які-жъ то се вечери? И скомпоновавъ бачъ який-сь пасічникъ! Слава тобі Господи! ще-бъ то мало оскубли гусей на піря и перевели ганчірокъ на папірь! іще-жъ то мало народу, усякого звання и зброду, покаляло пальці у тихъ атраментахъ! Нагадала жъ нечиста мати и пасічникові попхатись у-слідъ за другими! Ёй-же-Богу, друкованого паперу розвелось стільки, що не приберешъ вже скоро, що въ ёго й загортати“.

Чуло, чуло жъ бо моє серденько усі оці речі ще за місяць! се-бъ то я кажу, бачъ, що нашому братчику, хуторянину, висунути нісь изъ свого захолустя у той великий світъ — батечки мої! — та се все-жъ одно, якъ часомъ лучається, иноді заплетешся у будинокъ великого пана: усі обступлять тебе и пішли глузовать; ще-бъ то воно и не тее,

нехай вже собі велике холопство, такъ ні-жъ, кажу, яке небудь обшарпане хлопя, подивиться — капость, що копається на задньому дворіщі, и воно пристає; и почнуть на тебе притуповать ногами: „куда, куда, зачимъ? пашоль, мужикъ, пашоль!...“ Я вѣмъ скажу... Та що-то вже й казать! Мені легшъ двічі загодъ поїхати у Миргородъ, де-отъ вже роківъ съ-пять, якъ не бачивъ мене ні підсудокъ изъ земського, ні самъ панотець, ніжъ показати нісь у той великий світъ, а показавъ — плачъ, не плачъ, а давай одповідь.

У насъ, мої любезні читателі, не во гнівъ будь сказано (ви, може, и розсердитесь, що пасічникъ говорить зъ вами якъ-то теє, мовъ би то якому сватові, або тому кумові), у насъ, у хуторянъ ведеться ще одъ батьківъ, — що коли вже одробляться всі зъ жнивами, мужикъ залізе одпочивати на всю зиму підъ самий комінъ, а нашъ братчикъ заховає своїхъ бджілокъ у омшаникъ, коли не тобі журавлівъ на небі, а ні грушъ на дереві не побачите більшъ, тоді, що вечеръ, то вже де-небудь у-кінець улиці блима огонёкъ, сміхи та співи чути генъ-генъ издалека, бренькає тобі балабайка, а часомъ и скрипка, гомінъ, галась... ото у насъ вечеринці! Вони, скажу

я вамъ, вони здаються трохи на ваші бали; тільки гріхъ сказати, щобъ таки зовсімъ. На бали коли ви ідете, то не за чимъ иншимъ, якъ подригати ногами та позівати собі нишкомъ у руку; а у насъ, зійдеться у одну хату гурьба дівчатъ овсі не для балу, зъ веретеномъ та зъ гребнемъ; и спершу наче-бъ то и за діло приймуться: веретена гудуть, пісні такъ и плачуть, и кожна тобі и очей не зведе; а тільки якъ сипнуть у хату парубки зъ скрипачемъ — підніметься галасъ, заведеться дурь, пійдуть танці и вигадують такого, що й розказати не можна.

А лучче надъ усєго, коли зібються до одноі купи та почнуть загадувати загадки, або просто, везти то се, то те. Боже ти мій! чого тільки не розкажуть! відкіль старовини не викопують! якихъ то страхівъ не набрешуть! Тільки нігде, може, не було розказано стільки диковинъ, якъ на вечерахъ у пасічника Рудого Панька. За що мене миряне прозвали Рудимъ Панькомъ — ей-же-Богу не вмію сказати. И волося, здається, у мене теперь більшъ сіде, ніжъ руде. Та у насъ, не во гнівъ будь сказано, такий звичай: якъ дадуть кому люде яке прозвище, то и до-віку зостанеться воно. Бувало, зійдуться, передъ пра-

зникомъ, добрі люде, у-гості, у пасічникову хатину, сядуть за стіль, — и тоді прошу тільки слухать. И те сказать, що люде були не простого-таки десятку, не де-які мужики хуторянські; та, може, иншому и повище пасічника, сталось би за честь бачити у себе такихъ гостей. Хочь-би приміромъ сказать, коли ви знаєте, дякъ диканської церкви, Хома Ригоровичъ? Отъ голова! що то вже за-исторії вмівъ вінъ підпускати! Дві найдете у сій книжці. Вінъ ніколи не носивъ тихъ дзюбованихъ халатівъ, які ви, може, бачили на нашихъ сельскихъ дякахъ; а заверніть до ёго хочъ у будень, вінъ и тоді зустріне васъ у жупані изъ тонкого сукна — цвітомъ якъ ото бува застудишъ кисіль изъ картохи — за котре плачувавъ вінъ у самій Полтаві — коли-бъ ажъ чи не по шість рублівъ за аршинъ! Чоботи ёго, у насъ ніхто не скаже у цілому хуторі, щобъ вонали хочъ трохи дёгтемъ, бо кожень знавъ, що вінъ мазавъ їхъ самимъ добримъ смалцемъ, якого, здається мені, радъ би бувъ инший мужикъ положити собі у кашу. Ніхто-жъ таки и сёго не скаже, щобъ вінъ коли утиравъ нісь полою свого жупана, якъ то бачъ роблять инші люде ёго звання; а вінъ, хочь-коли, виймавъ изъ за пазухи че-

пурненько згорнуту, білу хустку, вишиту по усіхъ краяхъ красною заполючю, и зробивши що тамъ слідує, згортавъ її знову у дванадцятєро и ховавъ за пазуху. А одинъ изъ гостей... ну, то вже-бачъ бувъ такий паничъ, що хочъ заразъ одягни ёго або засідателемъ, або хочъ би й підкоморимъ. Бувало, поставить передъ собою палець, и дивлячись на кінець ёго, зачне розказувать — хитро та ажъ невторопно, самісеньке, якъ ото у тихъ друкованихъ книжкахъ! Часомъ лучається, слухаєшъ, та ажъ якось-то моторошно стане. Нічого, хочъ убий, не второпаєшъ. Відкіля вінъ словъ понахапавъ такихъ? Хома Ригоровичъ разъ ёму на-счотъ сёго мудру сплівъ приказку: вінъ розказавъ, якъ одинъ школяръ, учучись у якогось-то дяка писанию, приїхавъ до батька и ставъ такимъ латиньщикомъ, що забувъ уже й нашъ языкъ православний; усі слова перевертавъ на усъ. лопата у ёго лопатусъ; баба, бабусь. Отъ, лучилось разъ, пішли вони у-двохъ зъ батькомъ на поле. Латинщикъ побачивъ граблі та й питає батька: „якъ оце, батьку, по нашому зоветься?“ та й наступивъ, роззявивши ротъ, ногою на зубці. Той не вспівъ зъ одвітомъ зібратись, якъ ручка, розмахнувшись, підскокнула, та — лусь

ёго у лобъ. „Суклятські граблі!“ закричавъ школяръ, хапаючись рукою за лобъ и підплигнувши на цілий аршинъ! „якъ же вони, чортъ би спхнувъ зъ мосту їхъ батька, ловко буються!“ Такъ отъ якъ! згадавъ и имя, сердешний! Така приказка уколола саме підъ нісь того мудрого розкажчика. Мовчки вставъ вінъ зъ місця, ростопірівъ ноги посередъ хати, нагнувъ голову трошки упередъ, застромивъ руку у задній карманъ горохового свого жупана, витягнувъ круглу підъ лакомъ табакирку, луснувъ пальцемъ по намалёваній пиці якогось-то бесурманського генерала и зачипивши чималу пучку кабаки, розтертої зъ золою и любисткомъ, піднісь її коромисломъ до носу, и витягнувъ носомъ на-лѣту усю кучку, не доторкнувшись и до першого пальця, — а таки ні пари зъ усть; да якъ полізъ у другий карманъ та витягъ синю мережену хустку, такъ тоді тільки промурмотавъ ніби про-себе, якось-то наче сей стихъ: „не мечіте бісеръ передъ свинями...“ Бути-жъ теперъ біди, подумавъ я, бачучи, що пальці у Хоми Ригоровича такъ и стуляються дати дулю. На-щастя, баба моя догадалась поставити на стіль гарячий книшъ изъ масломъ; всі узялись за діло. Рука Хоми Ригоровича, замість того, щобъ по-

казати дулю, простягнулась до книша, и, як хочь-коли воно ведеться, почали прихвалювать хазяйку. Іще бувъ у насъ одинъ розкажчикъ; такъ той (не треба-бъ на нічъ и згадувать ёго) такі викопувавъ страшні історіи, що волося ходило по голові. Цуръ зъ ними, я їхъ викинувъ изъ своєї книжки: ще налякаєшъ добрихъ людей такъ, що пасічника, прости Господи, якъ чорта усі жахатимуться; нехай лучче коли Богъ дасть доживу до нового року и видрукую ще одну книжку, тоді вже можно буде полякати прочанами зъ того світа и дивами, які діялись у старовину, у нашій країні православної. Міжъ ними, може, знайдете казокъ зо-дві самого пасічника, які розказувавъ вінъ своїмъ онукамъ. Аби слухали та читали, а вь мене, коли теє — лінъ тільки гаспидська копаться — набереться и на десять такихъ книжокъ.

Та отъ-таки! трохи не забудь про саме главне: коли будете, панове, іхати до мене, то прямесенько держіть по стовбовому шляху, на Диканьку. Я для сёго и постановивъ її на першій пагині, щобъ швидче знайшли стежку до нашого хутора. Про Диканьку жъ, мабуть, ви начулись таки чимало. Та й то сказать, що тамъ будинокъ трохи чи не почище иншої

пасічникові халабуди. А про садъ и говорить нічого: у самому тому вашому Петембурсі, коли теє, не знайдеться такого. А приїхавши у Диканьку, спитайте тільки перве, яке попадеться, хлопя, що у замазаній сорочці пасе гусей: „а де тутъ живе пасічникъ Рудий Панько?“ „А онъ де!“ скаже вінъ, показуючи пальцемъ, а коли хочете, то й доведе васъ до самісінького хутора. Тільки прошу не дуже таки закладувати назадъ руки и, якъ тамъ кажуть, хвинтити, бо дороги по нашихъ хуторахъ не такі гладенькі, якъ передъ вашими хоромами. Хома Ригоровичъ позаторікъ, ідучи ізъ Диканьки, понавідавсь таки у проваля зъ новою таратайкою своєю и гнідою кобилою, хочъ самъ бачъ правивъ та ще и позверхъ своїхъ очей надівавъ иноді куповані.

За то вже, коли милость ваша заїдете у гості, то динь подамъ такихъ, якихъ ви зроду, може, не їли, а меду, и забожусь, луччого не знайдете на хуторахъ: я-жъ вамъ кажу, якъ оце принесешъ сотъ — духъ пійде по усій хаті, що й сказати не можна — який: чистий, якъ ото слёза або хрусталь дорогий, що бува въ сергахъ. А якими пирогами нагодує моя баба! що то вже за пироги, якъ би ви тільки знали: цукоръ, истинний тобі цу-

коръ ! а масло, отъ-отъ такъ и тече по губахъ, коли почнешъ їсти. И приїде таки на думку : чого-то вже не зроблять оці жінки ! Отъ хочъ би — чи пили ви коли, панове, грушовий квасъ изъ терновими ягодами, або варенуху зъ родзинками та сливами ? або, може чи не лучалось вамъ, иноді, їсти путрю зъ молокомъ ? Боже жъ ти мій, якихъ то на світі нема стравъ ! їси-не наїсися, та й годі ; солодке, що й Богъ ёго знає ! Торікъ .. Та що се бо я, справди, розбрехався такъ ? ... Отъ приїзжайте бо тільки, та приїзжайте поскорішъ ; а нагодуємо такъ , що будете розказувать и своєму и чужому.

Пасічникъ Рудий Панько.

Примітка.

Передне слово пасічника Рудого Панька и повість „Вечір на передодні Івана-Купала“ поміщена въ сімъ томі переведенихъ мною „Вечерів на хуторі“, єсть переводъ Д. Мордовцева, винятый зъ єго книжки „Малорусскій литературный Сборникъ“ (Саратовъ. 1859.). Я помістивъ сей переводъ міжъ своїми, тому-що я самъ лучшого зробити не мігъ би.

Видавець.

БОРОЧИНЕЦЬКА БРМАРКА.

I.

Мені нудно в хаті жить,
 Ой вези ж мене изъ дому,
 Де багацько грому, грому,
 Де гопцюють все дівки,
 Де гуляють парубки!

Изъ старої пісні.

Який упоющий, який розкішний буває літній день в Україні! Якъ томлющо-парні ті години, коли полудень сияє в тишині и спеці, а синє незміренне небо, пишною банею нагнувшись по-надъ землею, здається, вснуло, зовсімъ потонувши в роскоші, обіймаючи и стискаючи її прекрасною в повітряних обнятахъ своїхъ! На ёму ні хмариночки; в полі ні голосочку. Все неначе завмерло; в-горі тільки, в небесній глибині, дріжить жаворонокъ, а срібляні пісні летять по повітрянихъ ступеняхъ на захохану землю, та инколи крикъ чайки або

дзвяклий голосъ перепела розлягається по степові. Ліниво и безмисло, наче проходжальці безъ ціли, стоять підоблачні дуби, а осліплющі удари сонішнихъ промінівъ запалляють цілі купи малюнково згуртованого листя, накидуючи на інші тінь, якъ нічъ, темну, по которій тільки за сильнішимъ подувомъ вітру прискає золото. Шмарагди, топази, рубини етеричнихъ комашокъ сиплються по-надъ красі огороди, отінені чепурними сонішниками. Сірі скирти сіна и золоті снопи збіжя обезомъ розтаборяються въ полі скрізь по ёго незмірності. Угнувшіся відъ тягару овочівъ широкі віти черешень, сливъ, яблунь, грушъ; небо; ёго чисте зеркало — ріка въ зеленихъ, гордо вишученихъ рамахъ... яке - жъ то, повне роскоши и ніги, те українське літо!

Такою роскошою яснівъ одинъ день горячого Серпня въ тисяча - вісімсотъ.... вісімсотъ.... та буде тому літь зо тридцять, якъ дорога, зъ - на десять верстъ до містечка Сорбчинець, кипіла народомъ, що квапивсь-було зъ усіхъ околицинихъ и оподальнійшихъ хуторівъ на ярмарку. Зъ самого ранку тягнулися безконечнимъ шнуромъ чумаки зъ сілю та рибою. Гори горшківъ, закутанихъ въ сіно

пеняво сунулись, неначе імъ скучно въ своїмъ темнімъ запорі; де-куди лишень яка-небудь красо писана миска, або макитра, чванливо виставлялася зъ високо наповершеної на возі оплітки, и принаджувала примилющі погляди поклонниківъ роскоши. Много проходжихъ поглядувало зъ завистю на високого гончаря, маєтника сихъ коштовностей, которий повільними кроками ишовъ за своїмъ товаромъ, зопонадно обвиваючи глинянихъ своїхъ щоголівъ и кокетокъ ненавистнимъ для нихъ сіномъ.

Самотно по-дальше тащився на змученихъ волахъ візь, навалений мішками, колопнями, полотномъ и всякимъ домашнімъ ладункомъ, за которимъ чвалавъ, у чистій полотняній сорочці и замазанихъ полотнянихъ шароварахъ, ёго хазяїнъ. Лінивою рукою обтиравъ вінъ піть, що котився градомъ зо смуглого лица, и капавъ навіть зъ довгихъ вусівъ, напудрованихъ тимъ невмолимимъ перукаремъ, которий безъ позову приходить и до красавиці и до почвари, та й силоміцю пудрує, вже кілька тисячъ літъ, весь рідъ людський. Поручъ зъ нимъ ишла привязана до воза кобила, покірний видъ которої зраджавъ похилі літа її. Много стрічнихъ, та особливе молодихъ, парубківъ, брались за

шапку, порівнявшись зь нашимъ мужикомъ. Але ні сиві вуси ані поважний хідъ ёго заставляли їхъ теє робити: треба було тільки повести очи трошки въ-гору, щобъ побачити причину такої шаноби. На возі сиділа гарненька дочка зь круглимъ личенькомъ, зь чорними бровами, що наче дві рівнісенькі дуги звелись по-надъ ясними карими очима, въ губками, що усміхались, мовъ недбаючи, зь повязаними на голові червоними и синіми стяжками, що въ купі зь довгими косами и пучечкомъ полевихъ квітокъ, наче богата корона, спочивали на її очарующій головці. Всё, здається, займало її; всё здавалось їй дивне, невидане... и гарненькі оченята неперестанно бігали зь одного предмета на другий. Якъ бо й не розсіятись! перший разъ на ярмарці! Дівчина у вісімнадцять літь перший разъ на ярмарці!... Але ні одинъ изъ проходжихъ и проїзджихъ не знавъ, скільки її коштувало, впрохати батька, щобъ узявъ її зь собою, хочъ вінъ зь душі радъ бувъ се и зробити, коли-бъ не лиха мачоха, що навчилась — було держати ёго въ рукахъ такъ справно, якъ отсе вінъ віжки своєї старої кобили, котора, за довгу службу, шкандибала теперъ на продажъ. Невгомонна подруга... та ми жъ и за-

були, що вона теж сиділа на висоті воза, вь одягній вовняній зеленій корсетці, по котрій, наче по горностаєвій шкурі, нашиті були хвостики, тільки що червоної барви, вь богатій плахті (спідниці), що рябіла, мовь шахова дошка, вь перкалевімь барвистімь очіпку, що надававь якусь особливу повагу її червоному повному лицю, по котрімь мигало щось таке неприємне, таке дике, що кождий заразь пилувавь перенести стрівожений поглядь свій на веселеньке личенько дочки.

Очамь нашихь подорожниківь зачавь уже показувавись Псель; зь-далека вже завівало холодкомь, котрий здавався запримітнішь після томлющої, розтоплющої спеки. Крізь темно-и ясно-зелене листє недбало по луку розкиданихь сокоринь, берізь и тополь, заблиснули огняні, холодомь одягнені искри, и ріка-красавиця пишно обнажила срібляну грудь свою, на котору розкішно спадали зелені кучери деревь. Свавільна, якь вона, вь ті упоющі години, коли вірне зеркало такь завидно вміщає вь себе її повне гордости и и осліплющего блиску чоло, лилейні плечі и мармурову шию, отінену темною, упавшою зь русої голови хвилею, коли зь погордою

кидає одні оздоби, щобъ замінити їхъ іншими, и прибагає їй кінця немає — вона майже кожного року переміняє свої околиці, вибирає собі нову дорогу и окружає себе новими розмаїтими краєвидами. Ряди млинівъ підіймали на тяжкі свої колеса широкі хвилі и сильно кидали їхъ, розбиваючи на каплі, обсіпаючи мракою и наповняючи шумомъ околицю. Візь изо знакомими намъ пасажирами вїхавъ у отсю пору на мість, и ріка у всій красоті и величі, мовъ одностайне скло, розкинулась передъ ними. Небо, зелені та сині ліси, люде, вози зъ горшками, млини — все перевернулось, стояло та ходило до-гори ногами, не падаючи в снігю прекрасну безодню. Красавиця наша задумалася, глядя на розкішъ сєго виду, и позабула навіть луцтити свій сонішникъ, котримъ вона справно займалась черезъ усю дорогу, ажъ якъ-разъ слова: „Отсе то й дівчина!“ ударили в слухъ її. Оглянувшись, побачила вона юрбу парубківъ, що стояли на мості, а одинъ зъ нихъ, одягнений чепурнішъ відъ іншихъ, в білій свиті и сивій шапці зъ решетилівськихъ смушківъ, взявшись за-підъ боки, по молодецьки споглядувавъ

на проїзджаяучихъ. Красавиця не могла не помітити ёго обгорілого, але повного приємності, лица и огнянихъ очей, що здавалось, хотіли її прогледіти на скрізь, и потупила очи, думаючи, що може то відъ нёго вийшло те слово.

„Славна дівчина!“ продовжавъ парубокъ у білій свиті, не зводячи зъ неї очей. „Я-бъ віддавъ усе своє хазяйство, щобъ поцілувати її. А онъ зъ — переду и дияволь сидить!“

Регіть піднявся зъ усіхъ боківъ; але вичепуреній половиці пеняво чвалаючого подруга не конче сподобалось таке привітанє: червоні щоки її перекинулось у огняні и градъ добірнихъ слівъ посипався ливнемъ на голову гулящого парубка.

„Щобъ ти подавився, ледачий буркало! Щоби твого батька горшкомъ у голову шибнуло! Щобъ вінъ поховзнувся на леду, анцихристь проклятий! Щобъ ёму на тімъ-світі чортъ бороду осмаливъ!“

„Бачъ, якъ лається!“ сказавъ парубокъ, виваливши на неї очи, наче одурений такимъ сильнимъ ливнемъ несподіванихъ привітівъ:

„и язикъ у неї, у столітнєї відьми, не заболить вимовити отсі слова!“

„Столітнєї!“ підхопила підтоптана красавиця. „Поганець! иди умийся въ — перше, урвиту ледачий! Я небачила твоєї матери, але знаю, що вона сміє! и батько сміє! Столітнєї! а въ нєго молоко ще на губахъ...“

Тутъ візь зачавъ спускатися зъ мосту, и послідніхъ слівъ уже не можна було почути. Але парубокъ не хотівъ, здається, на отсімъ скінчити: не думаючи довго, вхопивъ вінъ грудку болота и шпурнувъ у—слідъ за нею. Ударъ бувъ удачнішъ, ніжъ можна було сподіватись: увесь новий перкалевий очіпокъ забризканий бувъ болотомъ, а регіть збитошнихъ гульвісь подвоївся зъ новою силою. Вродлива щоголиха закипіла гнівомъ; але візь одъїхавъ въ ту пору досить далеко, а месьть її обернулася на невинну пасербицю и пенявого подруга, которий, привикнувши зъ-давна до подібнихъ появівъ, заховувавъ уперте мовчанє и холоднокрівно приймавъ чварні речі розгніваної подруги. Однакже, не вважаючи на те, невгаваючий язикъ її лопотівъ и перевертався въ роті ажъ доти, покіль не при-

іхали вони на передмістє, до старого знако-
мого и кума, козака Цибулі. Стріча зь ку-
мами, що давно не бачились, вигнала на
часъ изъ голови сю неприємну подію, за-
ставила нашихъ подорожнихъ поговорити обь
ярмарці и відпочинути трохи після далекої
дороги.

II.

Що Боже, ти мій Господи! чого нема на тій ярмарці! колеса, скло, дѣготь, тютюнъ, ремінь, цибуля, крамарі всякі... такъ, що хоть би въ кишені було рублівъ и зъ тридцять, то и тогді-бъ не закупивъ усієї ярмарки!

Зъ української комедії.

Вамъ, певне, довелось десь чути спадаючий оподаль водопадъ, коли стрівожена околиця повна гуку, и хаосъ дивнихъ, неяснихъ звуківъ вихромъ носитья передъ вами. Чи не правда, — чи не ті самі чувства митю охватять у вихрі сільської ярмарки, коли весь народъ зростається въ одно величезне чудовище и рухається цілимъ своїмъ толубомъ на площаді и по тіснихъ вулицяхъ, кричить, гогоче, гремить? Гаміръ, лайка, мичане, бляєне, ревіть — все зливається увъ одинъ

нескладний говір. Воли, мішки, сіно, Цигани, горшки, баби, медівники, шапки — все ярко, пестро, нескладно, то накидано купами, то снується передь очима. Різногоголосі речі потопляють себе взаімно, и ні одно слово не вирветься, не спясється відь сего потопу; ні одинь крикь не виговориться ясно. Тільки лусканє по рукахь купцівь чується зь усіхь боківь ярмарки. Ломається візь, дзенькає желізо, торохкотять скидувані на землю дошки, що голсва, закрутившись, не знає куди обернутись.

Приїзджий мужикь нашь зь чорнобривою дочкою давно вже штовхався про-міжь народомь: підходивь до одного воза, мацавь другий, звідувався обь цінахь; а між-тимь гадки ёго вертілись безь зупону около десятєхь мішківь пшениці и старої кобили, що привівь було на продажь. По лицю ёго дочки прикметно було, що їй не конче приємно соватись біля возівь зь мукою и пшеницею. Їй хотілосьби туди, де підь полотняними ятками стрійно розвішені червоні стяжки, ковтки, цінові и мусяжні хрести и дукачі. Але й туть таки вона находила собі багато предметівь для розгляду: їй було дуже смішно, якь

Циганъ и мужикъ били одинъ одного по рукахъ, що ажъ самі зкрикували відъ болю; якъ п'яний Жидъ дававъ бабі кисіля; якъ перекупки, посварившись, перекидувались лайками и раками; якъ Москаль, поглажуючи одною рукою свою цاپину бороду, другою... То отъ почуяла вона, що хтось сіпнувъ її за вишиваний рукавъ відъ сорочки. Оглянулась — и парубокъ у білій свиті, зъ блискучими очима, стоявъ передъ нею. Жилки її здригнули, серце затовклося такъ, якъ ще ніколи, ні при якій радості, ні при якимъ горі: и дивно и любо їй стало, и сама не могла розібрати, що діялося зъ нею.

„Не бійся, серденько, не бійся!“ говоривъ вінъ до неї вь-півголоса, взявши її за руку: „я нічого не скажу тобі злого!“

„Може се и правда, що ти нічого не скажешъ злого,“ подумала собі красавиця; „тільки мені дивно,... певне, отсе нечистий! Сама, здається, знаєшъ, що не годиться такъ... а сили не стає взяти відъ нєго руку.“

Мужикъ оглянувся и хотівъ щось промовити до дочки, але зъ-боку почулося

слово: пшениця. Се магичне слово заставило ёго въ ту саму хвилю прилучитися до двохъ голосно розмовляючихъ негоціантівъ, и прикованої до нихъ уваги вже ніщо не мало змоги відорвати. Отъ-що говорили негоціанти о пшениці.

III.

Чи бачишъ, вінъ який парнище?
На світі трохи єсть такихъ:
Сивуху такъ, мовъ брагу, хліще!
Котляревського „Єнеїда“.

„Такъ ти думаєшъ, земляче, що кепсько піде наша пшениця?“ говоривъ чоловікъ, зъ виду похожий на заїзджого міщанина, обивателя якого-небудь містечка, у дрилиховихъ, замазанихъ дѣгтемъ и засмальцѣванихъ шароварахъ, до другого, въ синій, де-куди уже залатаній, світі, зъ величезною гушею на лобу.

„Та тутъ нічого и думати: я готовъ зачморкнути на себе петлю, та бамкати на отсїмъ дереві, якъ передъ Рїздвомъ ковбаса на хаті, коли ми продамо хочъ одну мірку.“

„Кого ти, земляче, морочишъ? Атже-жъ привозу, окрімъ нашого, зовсімъ нема,“ відповівъ чоловікъ у дрилиховихъ шароварахъ.

„Та говоріть собі що хочете,“ думавъ про себе батько нашої красавиці, що не пропускавъ и слова зъ розмови двохъ негоціантівъ; „а въ мене десять мішківъ єсть у запасі.“

„То-то и єсть, що коли де замішається бісовщина, то очитай стільки пожитку, що відъ голодного Москаля,“ значущо сказавъ чоловікъ зъ гушею на лобу.

„Яка бісовщина?“ підхопивъ чоловікъ у дрилиховихъ шароварахъ.

„А ти чувавъ, що за помовка въ народі?“ продовжавъ чоловікъ зъ гушею на лобу, навернувши на нѣго зъ-укося свої понурі очи.

„Ну?“

„Ну, то-то и ну! Засідатель, щобъ ёму не довелось обтирати губъ після панської сливянки, визначивъ для ярмарки прокляте місце, на которімъ, хочъ трісни, ні зерна не збудешъ. Чи бачишъ онту стару завалену

шопу, що генъ-генъ стоїть підъ горою?“ Тутъ цікавий батько нашої красавиці прису- нувся ще ближче, и ввесь неначе въ слухъ перекинувся. „Въ тій шопі то и єсть, що ведуться бісовські штуки, и ні одна ярмарка на отсімъ місці безъ біди не обійшлася. Вчора волосний писарь ишовъ туди пізно вечеромъ, ажъ зиркъ — черезъ віконце виставилося свинське рило и рохнуло такъ, що въ нѣго ажъ морозъ по шкурі про- бігъ. Того и жди, що впятъ покажеться чер- вона свитка“.

„Що се за червона свитка?“

Тутъ у нашого уважного послухача во- лосє стануло дубємъ. Зо страхомъ обернувся вінъ назадъ и побачивъ, що дочка єго и па- рубокъ супокійно стояли, обіймившись и одно одному казали якісь любовні казки, забувши про усі свитки на світі. Се розігнало єго страхъ, и заставило повернути упятъ до спер- шнєї рівнодушности.

„Еге, ге, ге, земляче! та ти майстеръ, якъ бачу, обійматися! А я ажъ на четвертий день після весіля навчився обіймати свою Хвеську, та й те, спасибі кумові, якъ бувъ дружкомъ, уже навчився.“

Парубокъ помітивъ заразъ , що батько ёго милої не конче далекий, и въ думці зачавъ укладати плянъ , якъ би прихилити ёго въ свою користь.

„Ти певне, чоловіче добрий, не знаєшъ мене, а я тебе заразъ пізнавъ.“

„Може й пізнавъ.“

„Коли хочешъ, то й имя, и прізвище, и всяку всячину роскажу. Тебе зовуть Солопій Черевикъ.“

„Такъ, Солопій Черевикъ.“

„А придивись бо добре, чи не пізнаєшъ мене?“

„Ні, не пізнаю. Не у гнівъ будь сказано, на віку стільки довелось надивитися усякихъ пикъ, що чортъ їхъ и нагадає всі.“

„Шкода-жъ, що не нагадаєшъ Голопупенкового сина!“

„А ти ніби Охрімівъ синъ?“

„А хто жъ? Хиба одинъ тільки лисий дідько, коли не вінъ!“

Тутъ приятелі поздіймали шапки, и давай цілуватись. Нашъ Голопупенківъ синъ однакже, не теряючи часу, постановивъ

Веч. на хут. І.

заразъ таки занастити свого нового зна-
когого.

„Ну, Солопію, отъ, якъ бачишъ, я и твоя дочка полюбили одинъ одного, такъ що хочъ би й на віки жить у-купі.“

„Що жъ, Параско,“ сказавъ Черевикъ обернувшись и сміючись до дочки; „може й справді, щобъ уже, якъ мовлявъ, вкупі и те... щобъ и паслись на одній траві. Що, чи ударимо въ руки? А ну бо, новобраний зятю, давай могоричу!“

И всі троє зупенились въ знакомій ярмарочній ресторації — підъ яткою у Жидівки, зъ многолічною флотилею сулій, бутилёкъ, пляшокъ всякого роджаю и зросту.

„Ехъ, то хватъ! за отсе люблю!“ говоривъ Черевикъ, трохи підъохотившись, и бачучи, якъ названий зять ёго наливъ чарку за-въ-більшки зъ-півъ кварти, и ані зкривившись, випивъ до-дна, розбивши її потімъ на макъ. „Що скажешъ, Параско? Якого я тобі жениха дібравъ! Диви, диви, якъ вінъ по модецьки оковиту тягне!...“

Та й сміючись и затачаючись побрівъ вінъ до свого воза, а нашъ парубокъ пішовъ

міжъ ряди зъ красними товарами, де сиділи купці зъ Гадяча и Миргорода, двохъ знаменитихъ городівъ Полтавської губернії, щобъ висмотріти гарну деревяну люльку, въ мусянжовій, химерній оправі, квітчасту зъ червонимъ дномъ хустку и шапку, на весільні подарунки тестеві и всімъ, кому слідує.

IV.

Хоть чоловікамъ не онеє,
Да коли жінці, бачишъ, тее,
Такъ треба угодити їй...

Котляревського „Енеїда“.

„Ну, жінко, а я найшовъ жениха дочці!“

„Отъ, якъ-разъ до того теперъ, щобъ женихівъ ринаходжувати! Дурню, дурню! тобі певне відъ роду написано остатись такимъ! Де жъ таки ти видавъ, де жъ таки ти чувавъ, щобъ добрий чоловікъ бігавъ за женихами? Лучше-бъ ти подумавъ, якъ пше-ницю зъ рукъ збути. Мабуть тамъ и хороший женихъ! Певне обідраніщий изо всіхъ голодранцівъ.“

„Е, та якби не такъ! Подивилась би ти, що то за парубокъ! Сама свитка більше стоїть, ніжъ твоя корсетка и червоні чоботи. А якъ сивуху важно тягне!... Хай мене чортъ

візьме вкупі зъ тобою, коли я на своїмъ віку бачивъ, щобъ парубокъ духомъ витягнувъ півъ кварти, не скривившись!“

„Ну такъ: ёму коли паниця та волоцюга, то и по ёго масті. Заложусь, коли се не той самъ урвитень, що увязавсь—було за нами на мості. Жалую, що вінъ и досі не попадається мені: я—бъ дала ёму знати!“

„Що жъ, Хівре, хочъ би и той самъ? чимъ же вінъ урвитень?“

„Е, чимъ же вінъ урвитень? Охъ, ти безмозглий черепе! Чувавъ хто, чимъ же вінъ урвитень! Де—жъ ти подівъ—було свої дурні очи, коли ми проїзджали по—при млини? Ёму, хочъ би таки тутъ, передъ ёго завалянимъ въ табачище носомъ, нанесли жінці ёго нечесть, ёму—бъ и байдуже було.“

„Все таки не бачу въ сёму нічого злого: парень хоть куди! Хиба тільки, що заліпивъ на хвильку твою пику лайнякомъ?“

„Еге! та ти, якъ бачу, не дашъ мені слова промовити! А що се значиться? Коли се бувало зъ тобою? Певне встигнувъ уже хлиснути, не продавши нічого?“

Тутъ Черевикъ нашъ помітивъ и самъ, що за—надто розговорився, и якъ—стій закривъ

обіручъ свою голову, міркуючи запевне, що розгнівана половиця не занехає вчепитися до ёго чуприни своїми подружніми пазорями.

„Иди къ бісу! Отъ и весіле!“ думавъ вінъ про себе, ухияляючись відъ сильно патираючої подруги. „Придеться відмовити доброму чоловікові ні за-що, ні про-що. Господи, Боже мій! за-що така напастъ на насъ, грішнихъ! И такъ уже всіякого смітя на світі, а ти ще и жінокъ наплодивъ!“

V.

Не хилися, явороньку:
Ще ти зелененький;
Не журися, козаченьку:
Ще ти молоденький!

Українська пісня.

Розтріпано гледівъ парубокъ у білій
світі, сидячи коло свого воза, на клетотячий
глухо на-вкруги нѣго народъ. Змучене сонце
втікало відъ миру, супокійно перепалавши
своє полудне и ранокъ, а погасаючий день
пліющо и ярко румянився. Осліплющо бле-
стіли верхи білихъ шатрівъ и ятокъ, осіяні
якимось ледве примітнимъ огняно-рожевимъ
світломъ. Скла наваленихъ купами віконнихъ
рамець горіли; зелені пляшки и чарки на
столахъ у шинкарокъ перекидались увъ огня-
ні гори динь, гарбузівъ и тиквъ здавались
неначе вилиті зъ золота и темної міді. Гомінъ

завбачно ставався то різчий то глухший, а змучені язики перекупокъ, мужиківъ и Циганівъ лінивішъ и пенявішъ оберталися. Де-не-де зачинавъ блимати огникъ, и запашна пара відъ варячихся галушокъ розносилася по втихаючихъ вулицяхъ.

„Объ чімъ ти засумувся, Грицьку?“ гукнувъ високий обгорілий Циганъ, ударивши по плечу нашого парубка. „Що жъ, давай воли за двадцять!“

„Тобі-бъ усе воли та воли. Вашому племени усе-бъ тільки користь, почепити та обманити доброго чоловіка.“

„Тьфу, зъ-біса! Та до тебе не на жартъ приступило. Вже чи не зъ досади, що самъ навязавъ собі суджену?“

„Ні, се не по моєму: я держу своє слово; що разъ зробивъ, такъ сѣму на віки и бути. Але въ того хріна Черевика нема совісти, видко, и за півъ-шеляга: сказавъ, та й назадъ... Ну, на ёго й нарікати нічого: вінъ пень та й годі. Все отсе штуки тої старої відьми, котору ми сѣгодня зъ хлопцями на мості зганобили на всі боки! Ехъ, коли-бъ я бувъ царемъ та великимъ паномъ! Я-бъ

перший повивішувавъ усіхъ тихъ дурнівъ, що дозволяють себе кульбачити бабамъ...“

„А даси волівъ за двадцять, якъ ми заставимо Черевика віддати намъ Параску?“

Недовірливо подививсь на нѣго Грицько. У смуглому обличчю Цигана було щось злобне, колюче, низьке а за-разомъ и високосягле: чоловікъ, подивившись на нѣго, уже готовъ бувъ признатися, що въ сій дивній душі кипять гідності великі, которимъ одна тільки є нагорода на землі — шибениця. Провалений міжъ носомъ та кінчатою бородою ротъ, вічно освітлений бувъ колючимъ усміхомъ; невеликі, а живі якъ огонь, очи и неперестанно мигаючі на лиці блискавки замислівъ и заважокъ — все теє неначе потребувало собі такого дивного убраня, яке именно було тогді на німъ. Сей темно-цинамоновий каптанъ, що, якби доторкнутись ёго, здавалось, порохомъ сяде; довге, спадаюче по плечахъ патлами, волосє; черевики, взуті на босі обгорілі ноги, — все теє неначе ириросло до нѣго и складало ёго истоту.

„Не за двадцять, а за п'ятнадцять дамъ, коли не збрешешъ тільки!“ одвічавъ парубокъ, не зводячи зъ нѣго випитливихъ очей.

„За пятнадцать? добре! Гляди жъ, не забувай: за пятнадцать! Отъ тобі й синиця (5-рублевый банкнотъ) задатку!“

„Ну, а якъ збрешешъ?“

„Збрешу — задатокъ твій.“

„Добре! Ну, давай же по рукахъ!“

„Давай!“

VI.

Отъ біда! Романъ иде! оттеперь,
якъ разъ, насадить мені бeбexівъ,
да й вамъ, пане Хомo, не безъ
лиха буде.

Зъ української комедії.

„Сюди, Опанасе Івановичъ! Отъ осьде
тинъ, підіймайте ногу, та не бійтесь: мій
дурень пішовъ на всю нічъ зъ кумомъ підъ
вози, щобъ що Москалі на случай не по-
чепили.“

Се грізна половиця Черевика такъ лас-
каво захочувала боязького до плота при-
туляючогося поповича, которий хутко вилізъ
на пліть и довго стоявъ на нїмъ дводумчивий,
буцімъ довге, страшне зъявище, мірячи окѣмъ,
куди-бъ зоскочити лучше, и наконецъ, зъ шумомъ повалився въ бурянь.

„Отъ біда! Чи не зашиблись ви, чи не зломали ще, Боже борсни, шні?“ лѣпотала запопадна Хівря.

„Тсъ! нічого, нічого, любезнійшая Хавроніє Никифоровна!“ болізно и шопотомъ промовивъ поповичъ, підіймаючись на ноги, „исключая тільки уязвлення со сторони кропиви, сего змиєподобного злака, по вираженію покойного отца протопопа.“

„Ходімо жъ теперъ у хату; тамъ нікого нема. А я думала—було вже, Опанасе Ивановичъ, що до васъ болячка або соняшниця вчепилась: нема та й нема. Якже ви ся маєте? Я чула, що панъ-отцеві впалося теперъ чимало усякої всячини!“

„Сушчая безділица, Хавроніє Никифоровна! батюшка всѣго діставъ за ввесь пість мішківъ пятнадцять ярого, проса мішківъ чотире, книшівъ изъ сотце, а курокъ, якъ злічити, то не буде и пятьдесятъ штукъ; яйці жъ більшою половиною заснічені. Но воистину сладостнія приношення отъ васъ предстоїть получить, Хавроніє Никифоровна!“ продовжавъ поповичъ, умильно поглядаючи на неї и присуваючись близче.

„Ось вамъ и приношеніє, Опанасе Ивановичъ!“ промовила вона, кладучи на стіль

миски, и косорно застебнаючи свою ніби не-зъ-нарошна розхрістану корсетку: „вареники, галушечки пшенишні, пампушечки, товченички!“

„Заложуся, коли отсе зроблене не хитрійшими руками изъ всего Євина рода!“ сказавъ поповичъ, беручись за товченички, и присуваючи другою рукою варенички. „Однакожь, Хавроніє Никифоровна, серце моє жаждеть отъ васъ кушання сладшого всіхъ пампушечокъ и галушечокъ.“

„Та я й не знаю, якого вамъ ще кушання хочеться, Опанасе Ивановичъ!“ одвічала вродлива красавиця, прикидаючись, буцімъ не розуміє.

„Розуміється, любви вашей, несравненная Хавроніє Никифоровна!“ шопотомъ промовивъ поповичъ, держачи въ одній руці вареникъ, а другою обіймаючи широкий станъ її.

„Богъ зна, що ви видумуєте, Опанасе Ивановичъ!“ сказала Хівря, встидливо потупивши очи. „Ще чого не стало! ви може захочете ще цілуватись!“

„На щотъ сёго я вамъ розкажу отъ хочъ би й за себе,“ продовжавъ поповичъ. „Въ битность мою, приміромъ сказати, ще въ бурсі, отъ, тямлю якъ нині...“

Тутъ почулося зъ на-двору гавканє и стуканє до веріть. Хівря квапливо вибігла и вернулася, вся поблідніла.

„Ну, Опанасе Івановичъ, пропали ми зъ вами: купа людей стукає, а мені й причувся голосъ...“

Варенникъ зупенився въ горлі попovichа... Очи ёго випулились, непаче-бъ який виходець зъ того-світа що лишъ передъ симъ зробивъ ёму свою візиту.

„Вилазьте сюди!“ кричала налякана Хівря, показучи на положені підъ самою стеелею на двохъ перекладинахъ дошки, на которихъ було наметано всіякого домашнёго лахмита.

Небезпечность додала духа нашому героєві. Схаменувшись трохи, скочивъ вінъ на постіль, и полізъ відтамъ бережно на дошки; а Хівря побігла безъ памяти до веріть, бо стукъ повторявся тамъ зъ більшою силою и нетерпливостю.

VII.

Да тутъ чудасія, мосьпане!

Зъ української комедіі.

На ярмарці сталася дивна подія: скрізь рознеслася поголоска, що десь міжъ товаромъ показалася червона свитка. Старусі, що продавала бублики, привидівся сатана въ постаті свині, якъ усе нахилився надъ возами, неначе шукавъ чого. Се живо рознеслось по всіхъ кутахъ утихлого вже табору и всі злічали провиною не вірити, не взираючи на те, що продавниця бубликівъ, которі рухомий крамъ бувъ рядомъ зъ яткою шинкаря, кланялася цілий день, хочъ и не треба, и виписувала ногами всілякі куцюрбики. До сѣго причинилися ще увеличені вісті о чуді, которе бачивъ волосний писарь у заваленій шопі, такъ — що підъ нічъ усі

близче горнулись одинъ до одного; супокійність замитрожилась, и страхъ не дававъ нікому и ока прижмурити; а ті, що були не зовсімъ хороброї вдачі, и придбали собі нічляги по хатахъ, забрались до-дому. До числа сихъ послідніхъ належавъ и Черевикъ зя кумомъ и дочкою, и вони то, разомъ зъ гостями, що впросились — було въ нихъ до хати, наробили того сильного стуку, котрий такъ перепудивъ нашу Хіврю. Кума вже трохи й резібрало. Се можна було бачити зъ того, що вінъ два рази переїхавъ возомъ подвіре, поки надибавъ хату. Гості тежъ були у веселому успособленю, и увійшли въ хату першъ самого хазяїна. Подруга нашого Черевика сиділа, мовъ на шпилькахъ, якъ вони взяли шарити по всіхъ углахъ хати.

„Що, кумо!“ гукнувъ увійшовши кумъ, „тебе все трясє лихоманка?“

„Та, нездоровиться,“ одвічала Хівря, неупокійно поглядаючи яа дошки, перекладені підъ стелею.

„А ну, жінко, дістань-ко тамъ зъ воза боклажку!“ говоривъ кумъ до жінки, що зъ нимъ приїхала до-дому: „ми черпнемо її

зъ добрими людьми, а то проклятущі баби поналякали насъ такъ, що й казати встидно. Атже-жъ ми, ій Богу, братці, не дурниці сюди приїхали!“ продовжавъ вінъ, похлистуючи зъ глиняної чарки. „Я даю въ закладъ свою нову шапку, коли бабамъ не здумалося поглузувати зъ насъ. Та хочъ би й справді сатана. — Що вінъ? Плюйте ёму на голову! Хочъ би й заразъ наплило ёму станути, отъ-тутечки, наприміръ, передо мною: нехай я буду песький синъ, коли-бъ не втичивъ ёму дулю підъ самъ нісъ!“

„А чого жъ ти такъ побліднівъ?“ загукавъ одинъ изъ гостей, вищий відъ усіхъ головою, що такъ и старався все показувати себе храбріємъ.

„Я?... Господь зъ вами! хіба вамъ приснилось!“

Гості усміхнулися; вдовольний усміхъ показався на лиці речистого храбрія.

„Де теперъ ёму блідніти!“ підхопивъ другий: „щоки въ нёго зацвіли, мовъ макъ; теперъ вінъ не Цибуля а буракъ, або лучше — сама червона свитка, що такъ и налякала людей.“

Боклажка прокотилася по столу, и зробила гостей ще веселішъ, чимъ зъ разу. Тутъ Черевикъ нашъ, которого давно мучила червона свитка и не давала ні минуту супокою ёго цікавій душі, приступивъ до кума.

„Скажи, будь ласкавъ, куме! отъ прошу та не допрошусь историі про отсю прокляту свитку“

„Е, куме! воно-бъ не годилося розказувати противъ ночи; та хиба вже тому, щобъ угодити тобі та добримъ людямъ (тутъ обернувся вінъ до гостей), которимъ, якъ міркую, стільки що й тобі хочеться узнати про отсю чудасію. Ну, хай буде й такъ. Слушайте жъ!“

Тутъ вінъ почухавъ плече, втерся полою, поклавъ обі руки на стіль и зачавъ:

„Разъ, за яку вину, ій Богу, вже й не знаю, досить що вигнали одного чорта зъ пекла.“

„Якъ отсе, куме!“ перебивъ Черевикъ, „якъ же могло се статись, щобъ чорта вигнали зъ пекла?“

„Що жъ робити, куме? вигнали та й вигнали, якъ мужикъ собаку вигоняє зъ хати. Може ёму прийшла-було охота, вчинити що-

небудь добреє, — такъ и витрутили за двері. Отъ и стало доброму чортові такъ скучно, такъ скучно за пекломъ, що хочъ би й повіситися. Що робити? Давай зъ горя п'янувати. Загніздився, въ тій самій шопі, що — ти бачивъ — завалилася підъ горою, та поузъ которой ні одинъ добрий чоловікъ не перейде теперъ, не заварувавши себе напередъ хрестомъ святимъ, та й ставъ чортъ такий гуляка, якого и не найдешъ міжъ парубками. Зъ-ранку до вечера тільки й те, що въ шинку сидить!...”

Тутъ знову строгий Черевикъ перебивъ нашого оповідача:

„Богъ зна що говоришъ, куме! Якъ можна, щобъ чорта пустивъ хто у шинокъ? Атже-жъ у нѣго є, славити Бога, и пазурі на лабетахъ и ріжки на голові.“

„Отъ то то й штука, що на нїмъ була шапка и рукавиці. Хто єго розпізнає? Гулявъ гулявъ, а далі прийшло до того, що пропивъ усе, що мавъ зъ собою. Шинкаръ довго боргувавъ, а потімъ и переставъ. Прийшло чортові заставити свою червону свитку, мабуть чи не за третину ціни, у Жида, що шинкувавъ тоді на сорочинецькій ярмарці. За-

ставивъ та й каже: „Гляди жъ, Жиде, я прийду до тебе за свиткою якъ разъ черезъ рікъ; пильнуй її!“ и щезъ, неначе въ воду. Жидъ осмотрівъ гарненько свитку: сукно таке, що и въ Миргороді не дістане такого! а червоне якъ огонь, ажъ горить, такъ що й дивитися годі! Але Жидові здавалось маркотно дождати речинця. Погладивъ свої пейсики та й вдеръ зъ якогось заїзджого пана чи не зъ-пять червонихъ. Ажъ ось разъ, по-надъ вечіръ, приходить якийсь чоловікъ: „Ну, Жиде, давай мою свитку!“ Жидъ зъ разу було й не пізнавъ, а після якъ розгледівъ, такъ и прикинувся, що буцімъ и на очи не бачивъ. „Яку свитку? въ мене нема ніякої свитки! я й знати не знаю твоєї свитки!“ Тотъ и пішовъ собі; тільки-жъ підъ вечіръ, коли Жидъ, заперши свою кучу и перелічивши у скриняхъ гроші, накинувъ на себе простирало и зачавъ по-жидівськи молитись Богові — чує шелестъ.. Глянь — у всіхъ вікнахъ повиставлялися свинські рида...”

Тутъ и справді почувся якийсь невиразний звукъ, зовсімъ схожий на хруньканє свині; всі поблідніли... Піть виступивъ на лицю оповідача.

„Що се?“ вимовивъ зъ переляку Черевикъ.

„Нічого!...“ одвічавъ кумъ, трясучись усімъ тіломъ.

„Ось!“ обізвався одинъ изъ гостей.

„То ти?...“

„Ні!“

„Хто жъ отсе хрунькнувъ?“

„Богъ зна, чоґо ми налякались! Атже-жъ нічого нема!“

Всі боязько стали оглядатись, и зачали шарити по кутахъ. Хівря була ні жива, ні мертва.

„Ехъ ви, баби! баби!“ промовила вона голосно; „чи то вамъ козакувати та чоловіками бути! Вамъ би веретено въ руку, та й посадити за гребінь. Отъ може, прости Господи!... підъ кимъ небудь лавка заскрипіла, а всі й кинулись, якъ навіжені!“

Се завстидало нашихъ храбріївъ, и заставило їхъ вернутись назадъ до своєї казки. Кумъ хлиснувъ зъ чарки и зачавъ розказувати дальше:

„Жидъ завмеръ; але свині, на ногахъ, довгихъ мовъ тики, повлізали крізь вікна и

духомъ оживили ёго плетеними нагайками, такъ що ажъ висче отсёго сволока підскакувавъ. Жидъ въ ноги, и признавъ до всего... Але свитки годі було вистарати заразъ. Пана обікравъ на дорозі якийсь Циганъ и продавъ свитку перекупці; ся привезла її знову до Сорочинець на ярмарку, але зъ тої пори вже ніхто нічого не ставъ купувати въ неї. Перекупка дивувалась дуже а далі й поміркувала: певне сёму винна червона свитка: не дарма, надягаючи її, чула вона, що її все щось давить. Не думаючи, не гадаючи довго, кинула въ огонь — не горить бісова одежа. „Е, та се чортівський дарунокъ!“ Перекупка нарозумилась и підсунула въ візъ одному мужикові, що вивізъ—було продавати масло. Дурний утішився; але масла ніхто й питати не хоче. „Ехъ, недобрі руки підкинули свитку!“ Вхопивъ сокиру и порубавъ її на куски. Дивиться — лізе одинъ кусокъ до одного, и свитка впять ціла! Перехрестившись, вінъ її другий разъ сокирою, перозкидавъ куски по всьому місту, та й поїхавъ. Зъ тої пори що року, и якъ—разъ на сзму ярмарку, чортъ зо свиньскою мордою ходить по всій торговиці, хрунькає и збирає куски своєї свитки. Теперь, кажуть, одного тільки лівого рукава не стає

ёму. Люде зъ того часу відхрещуються відъ того місця, та отъ вже буде зъ десять літь, якъ не було на нёму ярмарки. Та нечистий же скусивъ теперъ засідателя, ви...“

Друга половина слова завмерла на устахъ оповідача: вікно бренькнуло зъ галасомъ; скла, дзеленькаючи, повилітали, и страшенна свиньска морда виставилася, поводячи очима и буцімъ питаючись: „А що ви тутъ робите, люде добрі?“

VIII.

.... піджавъ хвістъ, мовъ собака,
Мовъ Каїнъ, затрусивсь увесь ;
Изъ носа потекла кабака.

Котляревського „Єнеїда.“

Ужась окувавъ усіхъ, хто тільки бувъ у хаті. Кумъ, зъ роззявленимъ ротомъ, окаменівъ; очи въ нѣго випулились, неначе вистрілити хотіли; розцілені пальці таки остались нерухомі въ повітря. Високий хорбрій, въ ніякъ неподужаємімъ страху, підскачивъ підъ стелю, и вдаривсь головою до перекладины; дошки посунулись, а поповичъ зъ громомъ и трескомъ полетівъ на землю.

„Ай! ай! ай!“ розпачливо закричавъ одинъ, повалившись на лавку, и зъ переляку баламкаючи на ній руками и ногами. „Спасайте!“ горлавъ другий въ розпачі, накрившись кожухомъ.

Кумь, виведений зь окаменілости повторнимъ перелякомъ, поповзъ въ дріжакахъ підъ подолокъ своєї жінки. Високий храбрій полізъ у пічъ, не вважаючи на вузкі челюсті, и самъ засунувъ себе заслонкою. А Черевикъ, неначе опарений горячимъ кипяткомъ, вхопивши на голову горнець замість шапки, кинувъсь до дверей и, мовъ божевільний, втікавъ по улицахъ, що й землі підъ собою не бачивъ; одна змученость тільки заставила ёго вменьшити скорость свого бігу. Серце въ нёго товклося, мовъ млинська ступа; піть котивъсь горохомъ. Відъ знемоги вінъ готовъ уже бувъ упасти на землю, якъ на разъ почувся ёму, що зъ-заду хтось гонить-ся за нимъ... Въ нёго и духъ заперло...

„Чортъ! чортъ!“ кричавъ вінъ безъ памяти, потрояючи сили, и за минуту безъ тямки поваливъсь на землю.

„Чортъ! чортъ!“ кричало въ-слідъ за нимъ, и вінъ чувъ тільки, якъ щось изъ шумомъ повалилось на нёго. Тутъ память ёго покипула, и вінъ, якъ страшний жилецъ тісної домовини, оставсь німий и нерухомий на-середъ дороги.

IX.

Ще съ-переду и такъ , у сякъ ;
А зъ-заду, ей же, ей, на чорта !

Зъ народнѣй казки.

„Чуєшь, Уласе?“ говоривъ, підняв-
шись нічу, одинъ зъ юрби народу, що
спавъ на вулиці: „візля насъ помянувъ хтось
чорта !“

„А мені що до того?“ проворчавъ прот-
тягаючись Циганъ, що лежавъ візля нѣго :
„хочь би и всіхъ своїхъ родичивъ помя-
нувъ.“

„Але, бачь, такъ закричавъ, неначе хто
душить ёго!“

„Чи мало чого чоловікъ не верзе зъ про-
соня!“

„Якъ хочешъ, але подивитись треба. А
викреши жъ огню!“

Другий Циганъ, ворчачи про себе, ставъ на ноги, два рази освітивъ себе искрами, мовъ блискавками, роздувъ губами губку, н зъ каганцемъ въ рукахъ пішовъ світити по дорозі.

„Стривай! тутъ лежить щось! світи сюди!“

Тутъ пристало до нихъ ще зъ-кількоро людей.

„Що лежить, Уласе?“

„Такъ, буцімъ два чоловіка — одинъ на-верху а другий на споді. Которе зъ нихъ чортъ, вже й не розпізнаю!“

„А хто на-верху?“

„Баба!“

„Ну, отсе-жъ то и єсть чортъ!“

Загальний регіть розбудивъ майже всю вулицю.

„Баба вилізла на чоловіка; ну, певне ся баба знає, якъ іздити!“ говоривъ одинъ изъ кругішнєї юрби.

„Дивіться, братці!“ говоривъ другий, підіймаючи черепокъ зъ горшка, которого тільки одна оціліла половина держалась на

голові Черевика, „яку шапку нарядивъ на себе отсей хвацький молодець!“

Побільшалий галась и регіть заставили схаменутися нашихъ умерцівъ, Солопія и ёго подругу, которі, ще скрізь перелякані, довго дивились остовпілими очима на смуглі обличя Циганівъ. Озарені світломъ непевно и трепетно горівшимъ, вони здавались дикими сходами гномівъ, окруженихъ тяжкою підземною мракою въ пітьмі непросипущої ночі.

X.

Цурь тобі, пекь тобі, сатанинське навождєнє!

Зь української комєдиї.

Свіжость ранку віяла надь пробуджєнєми Сорочинцями. Клуби диму зо всіхь коминівь понєслись на-встрїчу зьявленому сонцю. Ярмарка зашумїла. Вївцї заблєяли, конї заржали; крикь гусей и торговокь понїсся знову по всєму таборї, и страшнї толки про червону свитку, що навєли-було вь таємничї години змерку такий пострахь на людєй, щєзли зь появленємь ранку.

Зїваючи и протягаючись, спавь Черевикь у кума пїдь шопою промїжь волами, мїшками муки и пшеницї, и, здаєтьсє, овсї не мавь охоти розставатисє зь своїми маячками, ажь на-разь почувь вїнь голось, такь добре єму

знакомий, якъ притулокъ ліности — благословена пічъ въ ёго хаті, або шинокъ далекої своячки, що бувъ не дальше десятѣхъ кроківъ відъ ёго порога.

„Вставай, вставай!“ таракала ёму до уха ніжна подруга, термосячи зо всеї сили за руку.

Черевикъ, замість одвіта, надувъ щоки и зачавъ талапати руками, подразняючи тарабаненє въ бубенъ.

„Божевільний!“ закричала вона, ухилиючись відъ розмаху руки ёгу, котрою вінъ ледве-що не засягнувъ її но лицю.

Черевикъ піднявся, протеръ трохи очи, и подивився на-около: „Врагъ мене візьми, коли мені, голубко, твоя пика не привиділась тарабаномъ, на которімъ заставили мене вибивати зорю, наче Москаля, ті самі свинські рила, відъ которихъ, якъ каже кумъ...“

„Годі, годі тобі чепуху молоти! Иди, веди швидче кобилу на продажъ. Сміхъ таки людямъ: приїхали на ярмарку, и хочъ би горстку колспень продали...“

„Та якъ, жінко!“ підхопивъ Солопій; „атже зъ насъ теперъ сміятимуться.“

„Иди! иди! зъ тебе и безъ того сміються“.

„Ти жъ бачишь, що яще не вмивався,“ продовжавъ Черевикъ, зіваючи и чухаючи спину, та стараючись міжъ-тимъ зискати часу задля своєї ліности.

„Отъ у самъ часъ захотілось ёму бути харнимъ. Коли се за тобою водилось? На, рушникъ, та втри своє личище.“

Тутъ ухопила вона щось звинуте въ клубокъ — и зъ ужасомъ відкинула відъ себе: се бувъ червоний манкетъ свитки!

„Иди, роби своє діло,“ повторила вона, зібравши всі духи, свому подругові, бачачи, що въ нёго страхъ одіймивъ ноги и зуби калатають.

„Буде жъ теперъ продажъ!“ ворчавъ вінъ самъ до себе, відвязуючи кобилу и ведучи її на торговицю! „Не дарма жъ, якъ я збиравсь на отсю суклятьську ярмарку, на душі щось такъ було тяжко, наче хто здохлу корову зваливъ на тебе; и воли двічі самі наvertsали до - дому. Та ще жъ, якъ нагадавъ я теперъ, чи не въ понеділокъ ми виіхали. Ну, отъ и вся біда!... Не вгомонний

же зъ-біса и той суклятський чортъ: носивъ би вже свитку и безъ одного рукава; такъ ні, треба жъ добримъ людямъ не давати супокою. Якби я, приміромъ, бувъ чортомъ — чого Боже борони — чи я би ставъ шибатись по ночі за проклятими лахманами? "

Тутъ философване нашого Черевика перерване було грубимъ и різькимъ голосомъ. Передъ нимъ стоявъ високий Циганъ.

„Що продаєшъ, чоловіче добрий? "

Продавець помовчавъ, подивився на нєго відъ нігъ до голови, и сказавъ зъ супокійнимъ видомъ, не зупеняючись, и не випускаючи зъ рукъ уздечки: „Самъ бачишъ, що продаю! "

„Ремінці? " спитавъ Циганъ, позираючи на уздечку, що вінъ державъ въ рукахъ.

„Та, ремінці, коли тільки кобила похожа на ремінці. "

„Однакже, до чорта, земляче, ти видко, її соломою годувавъ! "

„Соломою? "

Тутъ Черевикъ хотівъ — було потягнути уздечку, щобъ провести свою кобилу и облі-

чити въ брехні невстидного кепкуна; але рука ёго зъ незвичайною легкостю ударилася въ бороду. Глянувъ — въ руці перерізана уздечка, а до уздечки привязаний — страхъ! волосе дубомъ стало — кавалокъ червоного рукава відъ свитки!... Плюнувъ, хрестячись, и махаючи руками побігъ відъ несподіваного дарунку, и бистрішъ молодого парубка пропавъ у натовпі.

XI.

За мое жъ жито та мене й побито.

Приповідка.

„Лови! лови ёго!“ кричало скільки хлопцівъ у тіснімъ кінці вулиці, и Черевикъ почувъ, що якъ-разъ ухвачений дужими руками.

„Вяжіть ёго! се тотъ самъ, що вкравъ у доброго чоловіка кобилу.“

„Господь зъ вами! за що ви мене вяжете?“

„Ще й питається! А на що ти вкравъ кобилу у приїзджого мужика, Черевика?“

„Зъ ума зійшли хлопці! А де-жъ видано, щобъ чоловікъ та самъ у себе кравъ щонебудь?“

„Старі штуки! старі штуки! А чого втікавъ ти въ увесь духъ, неначе-бъ самъ сатана за тобою по пятахъ гнався?“

„По неволі втечешъ, коли сатанинська одежа...“

„Е, голубчику! дури іншихъ отсимв. Буде ще тобі відъ засідателя за те, щобъ не пуджавъ чортівщиною людей!“

„Лови! лови ёго!“ почулося на другімъ кінці вулиці; „ось вінъ, ось утікачъ!“

И очамъ нашого Черевика показався кумъ въ жалкімъ дуже стані, зъ заложеними на-задъ руками, ведений кількома хлопцями.

„Чудеса діються!“ говоривъ одинъ зъ нихъ: „послухали-бъ, що розказує отсей мошенникъ, которому треба тільки заглянути въ лице, щобъ побачити злодія. Якъ стали питати, чого вінъ утікавъ, мовъ біснுவатий, — полізъ, каже, въ карманъ понюхати табаки и замість табакерки витягнувъ кусень чортівської свитки, відъ которі запалавъ червоний огонь — а вінъ давай Боже ноги!“

„Еге, ге! та отсе зъ одного гнізда обі птиці! Вязати їхъ обохъ у-купі!“

XII.

„Чимъ, люде добрі, такъ оце я провинився?

За що глузуєте?“ сказавъ нашъ неборакъ,

„За що, за що?...“ сказавъ та й попустивъ патѣки,

Патѣки гіркихъ слізъ, узявшись за боки.

Артемовський - Гулакъ,
„Панъ та Собака.“

„Може й справді, куме, ти поченивъ що-небудь?“ спитавъ Черевикъ, лежачи звязаний, вкупі зъ кумомъ, підъ соломяною яткою.

„Вже й ти, куме! Щобъ мені повсихали руки и ноги, якъ я коли що-небудь укравъ! поминувши хиба вареники зо сметаною у матери, та й те ще, коли мені було літь десять відъ роду.“

„За що жъ отсе, куме, на насъ на-
пасть такая? Тобі ще нічого, тебе винують по крайній мірі за те, що въ иншого укравъ; але за що мені, нещасливому, лихий наклепъ такий, буцімъ у самого себе укравъ кобилу? Видко, намъ, куме, зъ роду вже написано, немати щастя!“

„Горе намъ, сиротамъ біднимъ!“

Тутъ оба кумове прийнялись хлипати на-голосъ.

„Що зъ тобою, Солопію?“ сказавъ увійшовши въ ту пору Грицько. „Хто отсе звязавъ тебе?“

„А! Голопупенко, Голопупенко!“ закричавъ урадовавшись Солопій. „Отъ, куме, отсе той самъ, за которого я говоривъ тобі. Ехъ, то хватъ! хай мене Богъ убіє заразъ на отсімъ місці, коли вінъ не вицідивъ при мині кухоль, мало не зъ твою голову, и хочъ би разъ зморщився!“

„Що жъ ти, куме, такъ не уваживъ такого славного парубка?“

„Отъ, якъ бачишь,“ продовжавъ Черевикъ, обернувшись до Грицька, „покаравъ Богъ, видко, за те, що провинивсь

передь тобою. Прости, добрий чоловіче! Єй Богу, радъ би бувъ зробити всё для тебе... Але що скажешъ? Въ старій дідько сидить!“

„Я не злопамятний, Солопію! Коли хочешъ, я ослобоню тебе!“

Тутъ вінъ мигнувъ хлопцямъ, и ті самі, що сторожили ёго, кинулись и розв'язувати.

„За те и ти роби, якъ треба. Весіле — та побенкетуємо такъ, щобъ цілий рікъ боліли ноги відъ гопака!“

„Добре! отъ добре!“ сказавъ Солопій, ударивши въ руку. „Та мені такъ теперъ збилося весело, неначе-бъ мою стару Москалі узяли! Та що думати! годиться, чи не годиться такъ — сёгодня весіле та й кінці въ воду.“

„Гляди жъ, Солопію, за годину я прийду до тебе; а теперъ иди до дому: тамъ дождають тебе покупачі твоєі кобили и пшениці.“

„Якъ, хиба кобила найшлась?“

„Найшлась!“

Черевикъ відъ радости ставъ нерухомий, глядячи въ-слідъ за виходячимъ Грицькомъ.

„Що, Грицьку, чи зле ми зробили своє діло?“ сказавъ високий Циганъ до поспішаючого парубка. А вже — жъ воли мої теперъ?“

„Твої, твої!“

XIII.

Не бійся, матінко, не бійся,
Въ червої чобітці обуйся,
Топчи вороги
Підъ ноги,
Щобъ твої підківки
Брязчали,
Що-бъ твої вороги
Мовчали!

Весільна пісня.

Підперши рукою гарненьку борідку свою, задумалась Параска, сидячи сама въ хаті. Багато мрій увивалось около русої головки. Іноді на-разь легонька усмішка рухала її червоні губки, и якесь радісне чувство підіймало її темні брови, а іноді знову хмарка задумчивости опускала їхъ на карі та ясні очи.

„Ну, що, якъ не станеться те, що вінъ казавъ?“ шептала вона зъ якимось виразомъ сомніня. „Ну що, якъ мене не видадуть? якъ...

ні, ні, — сёго не буде! Мачоха робить всё, що їй забagnetься: хиба жь и я не можу робити сёго, що мені забagnetься? На упря-ство и мене стане. Та який вінъ хороший! якъ чудно горять ёго чорні очи! якъ любо говорить вінъ: Парасю, голубко! якъ присто-ить ёму біла свитка! Ще-бъ тільки ярчийшого пояса!... Та нехай вже; атже-жь я ёму вит-каю, якъ перейдемо жити въ нову хату. Не можъ и подумати безъ радости,“ продов-жала вона, виймаючи зъ-за пазухи маленьке зеркало, обклеєне червонимъ паперомъ, що вона купила на ярмарці, и глядячись у нёму зъ тайнимъ удовольствомъ, „якъ я зустрінуся тоді де - небудь зъ нею! Я їй ні за що не поклонюсь, хочъ най вона собі и трісне! Ні, мачохо, годі бити тобі твою пасербицю! Швидче пісокъ зійде на каменю и дубъ по-хилиться у воду, мовъ верба, аніжъ я по-хилюсь передъ тобою!... Та я й забула... ану примірю очіпокъ, хотъ вінъ и мачошинъ, якъ — то мені прийдеться?“

Тутъ встала вона, держачи въ рукахъ зеркальце и нахилившись до нёго головою, трепетно ишла по хаті, неначе боячись, щобъ не впала, видячи підъ собою, замість по-мосту, стелю зъ накладеними підъ нею дош-

ками, зъ которихъ провалився недавно поповичъ, та полиці, наставлені горшками.

„Що се я, справді, наче дитина!“ промовила вона сміючись, „боюся ступити ногою!“

И зачала притупувати ногами, — чимъ дальше, усе смілішъ; наконецъ ліва рука її опустилась и підперлася въ бікъ, и вона пішла танцювати, побрякуючи підківками, держачи передъ собою зеркальце и приспівуючи свою полюблену пісню.

Зелененький барвіночку,

Стелися низенько!

А ти, милий, чорнобривий,

Присунься близенько!

Зелененький барвіночку,

Стелися ще нижче!

А ти, милий, чорнобривий,

Присунься ще ближче!

Черевикъ заглянувъ у отсю пору въ двері, и побачивши дочку свою танцюючу передъ зеркаломъ, зупенився. Довго стоявъ вінъ, сміючись зъ невиданого прибагу дівчини, котора, задумавшись, не помічала, здавалось, нічого; але якъ почувъ знакому нуту пісні, жилки у ёму затрусились; гордо запідбочившись, виступивъ вінъ на-передъ

и пустився на в'ї - присядку, й забувши про всі свої діла. Голосний регіть кума заставивь обоїхъ зхаменутись.

„Отъ добре, батько зъ дочкою загадали тутъ самі весіле! Ідіть бо швидче, молодий прийшовъ.“

При послідньому слові, Параска запаліла ярче відъ червоної стяжки, що повязувала її голову, а безжурний батько її нагадавъ, зачимъ и самъ вінъ прийшовъ.

„Ну, дочко, ходімо швидче! Хівря, на радощахъ, що я продавъ кобилу, побігла,“ говоривъ вінъ, боязько озираючись на всі боки, „побігла накупити собі плахть та усякихъ дерюгъ, такъ треба, закіль прийде вона, всё и покінчати.“

Не вспіла Параска переступити за порігъ хати, якъ и зчулася на рукахъ парубка у білій свиті, которий зъ купою народу дожидавъ її на вулиці.

„Боже, благослови!“ сказавъ Черевикъ, складаючи їмъ руки. „Нехай живуть, якъ вінки вють!“

Тутъ почувся гаміръ міжъ народомъ.

„Я швидче трісну, аніжъ допущу до сего!“ кричала Солопїха, котору однакже зъ реготомъ відтручувала юрба людей.

„Не казись, не казись, жінко!“ говоривъ холоднокрівно Черевикъ, видячи, що пара дужихъ Циганівъ опанували її руками: „що зробилося, то зробилося; я перемяти не люблю!“

„Ні! ні! сєго таки не буде!“ кричала Хівря, але ніхто не слухавъ її: кілька паръ обступило нову пару и зклали навкруги неї непроникливу танцюючу стїну.

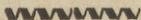
Дивне, невияснюще чувство опанувало-бъ поглядача, при видї, якъ відъ одного потягу смичкомъ музиканта въ сіряковій свитці, зъ довгими закрученими вусами, все волею-неволею поєдналося и перейшло до згоди. Люде, которимъ на понурихъ лицахъ, здається, ніколи на всімъ віку не промигнувъ усміхъ, притупували ногами и подригували плечима. Все несло, все танцювало. А ще дивнїйше, ще не розгаднїйше чувство пробудилось би въ глибинї души, при поглядї на бабусь, на старихъ обличчяхъ которихъ віяло рівнодушностю могили, якъ вони товклися про міжъ молодимъ, сміючимся, живимъ людомъ. Безжурни! навіть безъ дигинячої радості, безъ искри сочувства, которихъ одинъ хміль тільки, якъ механихъ свого бездушного

автомата, заставляє робити щось похоче на людське, вони по-малу кивали охмеленими головами, підплясуючи за веселячимся народомъ, не звертаючи навіть очей на молоду пару.

Галась, регіть, пісні, помалу тихішали. Смичокъ завмиравъ, слабіючи и теряючи неясні звуки въ порожні повітря. Ще чутись було десь якесь тупанє, похоче на шумъ далекого моря, и скоро все стало пусто и глухо.

Чи не такъ и радосгъ, прекрасна и нестала гостя, улитає відъ насъ, и дарма одинокий звукъ думає виразити веселость? У власному еху вже чує вінъ смутокъ и пустиню, и дико слухає ёго. Чи не такъ и жвавi побратими буйної и вольної молодости, по-одному, одинъ за другимъ, губляться по світу, и покидають на-конець однимъ свого давного брата? Нудно покиненому! И тяжко, и сумно робиться серцю, а нічимъ допомогти ёму!

1829.

ВЄЧІРЪ

НА ПЕРЕДОДНІ ИВАНА КУПАЛА.

У Хоми Ригоровича бувъ чудний собі звичай: вінъ якъ бо-зна чого не любивъ двічі що-небудь розказувать. Бувало, оце иноді ублагаєшь ёго розказать що у-друге, то вже й дивись — укине новенького, або переверне такъ, що й не пізнаєшь. Якось-то разъ, — одинъ изъ тихъ хвентиківъ намъ простимъ людямъ трудно й вимовить їхъ — сказать-би-то друковані, такъ, ні и не друковані; а хиба те саме, що жиди по нашихъ ярмаркахъ. Нахапають, попросять, накрадуть усякої всячини, та й выпускають книжечки не товще букваря коженъ тобі місяць або и тиждень. Одинъ изъ такихъ хвентиківъ и виколядувавъ у Хоми Ригоровича оцю саму исторію, а сей вже й забувъ про те. Отъ, коли приїзжає изъ Полтави той самий паничъ у горохвяному жупані (про якого я казавъ вже вамъ, и одну казку ёго, може, вамъ доведось и прочитати), привозить изъ собою невеличку книжечку и, ро-

зогнувши по середині, показує намъ. Хома Ригоровичъ налагодився вже осідлати нісь свій окулярами, та бачучи, що забувъ підмотати їхъ ниткою и обліпити воскомъ, передавъ мені. А я, трошки таки розуміючи писання и якъ не ношу тихъ окулярівъ, зачавъ читати. Не вспівъ перекинути двохъ листочківъ, якъ вінъ заразъ спинивъ мене за руку: „Погодіть! першъ надъ усєго скажіть мені, якого біса ви читаєте?“ — Признаться-бъ-то, я и ротъ роззявивъ одъ такого спросу. „Якъ бо се — що читаю, Хома Ригоровичъ? Вашу биль, ваші власні слова.“ — „Який гаспидь вамъ казавъ, що се мої слова?“ — „Та якого-жъ ще вамъ! тутъ и надруковано: розказанная такимъ-то дячкомъ.“ — „Плюйте-жъ на голову тому, хто се надруковавъ! — бреше, сучий Москаль! Хиба я такъ розказувавъ? що-то вже, якъ у кого чортма клепки въ голові! Слухайте жъ, я вамъ розкажу її заразъ. Ми присунулись до стола, и вінъ почавъ:

Дідъ мій (нехай царствує! бодай ёму на тімъ світі ілись одні тільки буханці пшенишні та маківники зъ медомъ) умівъ мудро розказувать. Бувало, якъ поведе річъ — увезденички бъ не посунувсь зъ одного місця, усе-бъ то ёго слухавъ. Вже вінъ бачъ не рівня

аби якому теперешньому брехуну, що якъ почне москаля везти, та ще й мовою такою, прости Господи, що наче-бъ то ёму три дні істи не давали, — такъ хочъ берись за шапку та изъ хати. Якъ оце теперъ бачу — покійниця стара моя мати була ще собі жива — у одинъ довгий зімній вечіръ, коли на дворі тріщавъ морозъ и замурувавъ узеньке віконце нашої хати, сиділа вона за гребнемъ и виводила рукою довгу нитку, колишучи ногою колиску и співаючи пісню, таку, що наче-бъ-то й теперъ усе вона мені чується. Каганець, наче-бъ-то чого лякаючись, світивъ по хаті и, то блимавъ світлішъ, то ніби притухавъ. Веретено джижчало; а ми усі, діти, зібравшись до купи, слухали діда: відъ старости більшъ пяти годъ не злазивъ вінъ зъ печі. Тільки-жъ-то не дивні речі про давню старовину, про запорожські походи, про Ляхівъ, ні про лицарські діла Підкови, Півтора-Кожуха и Сагайдачного не були намъ по думці такъ, якъ ті розказні про яке-небудь диво, одъ чого дріжаки бігали по спині и волосся на голові ворухилось. Иноді, бувало, страхъ такий наведуть дідові розказні, що усе підъ-вечіръ здається тобі бо-зна-якою марою. Оце, лучиться, вийдешъ коли нічу

за якимъ діломъ изъ хати, такъ тобі и зъ думки не виходить, що оть-отъ на постелі у тебе уклався спать виходець зъ того світа. И бодай мені у-друге не довелось сёго розказувать, коли мені тоді не чудилось, що замість моєї жъ свитки у головахъ у мене уклався самъ дияволъ. Треба жъ таки ще й те сказати, що въ розказняхъ своїхъ дідъ бачъ ніколи зроду не брехавъ: и що-бъ-то було ні скаже, то такъ вено и є! — Одну ёго диковенну розказню розкажу теперъ вамъ. Знаю, багацько набереться такихъ умниківъ, які пописують по судахъ та читають мало що по церковному, а и саме гражданське письмо, — котрі, коли дать імъ у руки простий часловець, не втнуть таки й аза: чимало є такихъ скализубівъ. Імъ бачъ усе, що ні розкажешъ — сміхъ. Таке то вже невіріє розійшлось по-світу! Та що, — отъ, не люби мене Богъ и Пречиста Мати! ви, може, й не повірите: разъ якось-то натякнувъ я про відёмъ — що жъ ви думаете? найшовся головорізь — відьмамъ не вірить! Та слава тобі Господи, отъ я, скільки живу вже на світі, бачивъ такихъ недовірківъ, що імъ провозити попа у решеті легшъ було, ніжъ нашому братчику кабаки понюхать, та й ті одхрещувались одъ

видёмъ. Хай імъ присниться... тільки не хочеться виговорить, що таке — обь такихъ и калякать нічого.

Роківъ, де тобі! більшь ніжъ за сто, говоривъ покійникъ дідъ мій: нашого села и не пізнавъ би ніхто: хутіръ — самий що то ні є тобі бідний хутіръ! хатинь, чи то буде й зъ десятокъ, не мазанихъ, не укритихъ, стреміло то сямъ, то тамъ пәсередъ поля. Ні тина, ні лопаса тобі доброго, де-бъ поставити скотину або візь. Се жъ-то-бъ ще заможні такъ жили: а подивились би на нашого братчика, на голоту: викопавъ у землі яму — отъ тобі й хата! Тільки що хиба по димові и можно було пізнати, що живе тутъ чоловікъ божий. Ви, може, питаєте, чого жъ вони жили такъ? Бідность — такъ ні жъ, и не бідность; тоді, бачъ козакувавъ почитай усякий, и добувавъ по чужихъ земляхъ чимало добра; а більшь відъ того, що ні для-чого було заводитися хатиною. Якого народу не шманало тоді по усіхъ тобі усюдахъ: Кримці, Ляхи, Литвинство. Бувало й таке, що свої наїдуть кучею та й луплять своїхъ же. Усёго бувало.

Отъ у сёму-то хуторі показувавсь часто чоловікъ — не чоловікъ, а дияволь у чо-

ловічому образі. Відкіль вінъ, за чимъ приходивъ, ніхто сѣго не знавъ. Оце гуляє, пнєствує, и — разомъ пропаде, якъ у воду — и слуху нема. А тамъ, дивишся, — зновъ тобі якъ зъ неба упавъ, рище було улицями по селі, одъ якого теперъ и сліду не стало, и було воно не бїльшъ якъ шагівъ за сто відъ Диканьки. Понабере козаківъ, які де попадуться: реготъ, пісні, гроші такъ и сипляться, горїлка — якъ вода. Пристане, було, до дівчатъ: надає стрічокъ, сергъ, намиста — дівать нігде! И те правда, дівчата таки й задумувались трохи, беручи подарунки: Богъ ёго знає, може все те перейшло черезъ нечисті руки. Рідна тітка мого діда держала тоді шинокъ, отъ що теперъ по опошнянській дорозі: у тому-то шинку часто гулявъ Басаврюкъ (такъ звали того бісовського чоловіка); вона таки й говорила, що ні за яке добро не взяла бъ відъ ёго подарунківъ. Та впять таки й те, якъ и не озьмешъ: бо всякого дріжаки проймають, коли насунить вінъ, бувало, свої іжиковаті брови та изъ підъ лоба лупне такими очима, що, здається, убравъ би свої ноги Богъ знає кудя; а озьмешъ — такъ на другу жъ тобі нічъ и причвалає у гості який-небудь братуха зъ болота, зъ рогами на голові, и

почавъ тебе мацять за шию, коли на шиі на-
 мисто, гризти за палець, коли на ёму обідець,
 або — поволикъ за косу, коли вплетена до
 коси стрічка. Богъ зъ ними тоді, зъ тими пода-
 рунками. Та й тутъ тежъ лихо — не одчепишся:
 шпурнешъ у воду — пливе чортівъ обідець або
 намисто позверхъ води, и тобі жъ таки у руки!

На селі була церква, та ще — коли-бъ
 не збрехать — святого Паликопи. Живъ тоді
 при ній иерей, блаженної памяти отець
 Ахванасій. Отъ запримітивши, що той Басав-
 рюкъ и на великдень не бувавъ у церкві,
 порешивъ бувъ погмоніти на ёго — нало-
 жити покуту. Такъ де-жъ тобі! самъ обли-
 зня піймавъ. „Слухай, паноче“ гримнувъ вінъ
 ёму на те: „знай своє діло, а за чужимъ
 не турбуйся, коли не бажаєшъ, щобъ ко-
 зинячу пельку твою заліпили горячого кутею.“
 Що будешъ робить зъ окаянимъ! Отець Ах-
 ванасій объявивъ тільки, що кожного, хто
 спізнається зъ Басаврюкомъ, считатиме за
 кателіка, ворога христової церкви и усёго
 чоловічеського роду. Отъ що!

Въ тімъ селі, у одного козака, прозви-
 щемъ Коржа, бувъ батракъ; звали ёго люди
 Петромъ Безріднимъ, може тимъ, що ніхто
 не зазнававъ ні батька ёго, ні матері. Ти-

тарь нашъ казавъ, правда, що вони на другий ще рікъ померли чумою; а тітка мого діда знать того не хотіла, и зъ усієї сили наділяла ёго родичами, хочъ бідному Петрові до родичівъ була така жъ нужда, якъ оце намъ до торішнёго снігу. Вона-то казала, що наче-бъ-то батько ёго и досі на Запорожі; бувъ у турецькій неволі, натерпівся бо-зна-якихъ мукъ, а далі якимъ-сь-то дивомъ тягу давъ, одягнувшись ёвнухомъ. Чорнобрівимъ дівчатамъ и молодицямъ мало було нужди до ёго родні. Вони казали тільки, що коли-бъ одягнуть ёго у новий жупанъ, підперезать червонимъ поясомъ, надіть на голову шапку изъ чорнихъ смушокъ зъ гарнимъ синімъ верхомъ, причепити до боку турецьку шаблю, дати у одну руку малахай, у другу — гарну мережену люльку, то усімъ парубкамъ далеко було бъ до Петруся, якъ кущому до зайця. Тільки те лихо, що у бідного Петруся всёго на-всёго була одна сіра свитка, а на свитці було більшъ дірокъ, ніжъ у иншого жида у кешені злотихъ. И се-бъ ще не велике лихо; а отъ лихо: у старого Коржа була дочка, така краля, якої здається мені, наврядъ чи й доводилось вамъ бачити. Тітка покойного діда розказувала — а жінці, сами умні знаєте, легшъ поцілуваться зъ чор-

томъ, не во гнівъ будь сказано, ніжъ назвать другу жінку гарною, — що повненькі щоки козачки були свіжі и гарні, якъ макъ самого лучшего рожового цвіту, коли вінъ умившись божою росою, ажъ горить, та випрямляє свої листочки и красується передъ сонечкомъ; що брови, мовъ чорні шнурочки, які купують теперъ для хрестівъ и дукатівъ дівчата въ москалівъ, що ходять зъ коробками по селахъ, — такъ и погнулись тобі колесомъ, ніби зазираючи у ясні очи; що ротикъ — глядаючи на ёго парубки тільки облизувались — на те и создавъ Богъ, щобъ виводивъ соловячі пісеньки; що коси її, чорні якъ вороніві крила и мнякі якъ молодий лёнъ (тоді ще дівчата наші не заплітали їхъ въ дрібушки и не переплітали червоними и усякими скіндячками) падали кучерами на гаптований кунтушъ. Ехъ!... коли я, оттуть же, не розцілувавъ би її, хочъ уже бачъ сідь проростає по усёму старому лісу, що покрива мою потилицю, а — підъ бокомъ моя баба, якъ більмо у оці. Ну, отъ коли де парубокъ и дівка живуть близько одинъ біля другого... сами розумні знаєте, що зъ того виходить. Бувало ні світъ, ні зоря, підківки червонихъ чобітокъ вже й знати на тімъ місці, де розмовляла Пидорка зъ своїмъ Петрусемъ

Та все-бъ то таки Коржу и на думку не спало що-небудь недобре, та разъ — ну, се вже й знати, що ніхто инший якъ не лукавий ёго дёрнувъ — вигадавъ Петрусь, не оглядівшись якъ слідъ у синахъ, поціловать, якъ то кажуть, одъ усієї душі, у рожові губки козачку, и той же самий лукавий.... налагодивъ зъ-дуря старого хріна одчинити двері у хату. Одубівъ Коржъ, роззявивъ ротъ и вхопився рукою за двері. Проклятий той поцілунокъ оглушивъ ёго зразу. Ёму почувдивсь вінъ такимъ громомъ, якъ ото ударять макогономъ, тимъ макогономъ, що теперъ у насъ мужикъ проганяє кутю, не маючи рушниці та пороху.

Схаменувшись, ухопивъ вінъ зъ кілка дідівський нагай и уже хотівъ бувъ покропити імъ спину сердешного Петра, якъ де не возьмись маленький по шостому году братъ Пидорчинъ, Ивась, прибігъ и зъ переляку схопивъ рученятами ёго за ноги и заголосивъ: „тату! тату! не бий Петруся!“ Що будешъ робити? у батька серце не каменне; півисивши той канчукъ на стіну, вивівъ Петра потихеньку зъ хати: „Тільки ти мені та покажешся коли-небудь у хаті, або хочъ би й підъ вікномъ, то слухай, Петро: ейже-то Богу, пропадуть чорні уси, та и оселедець твій—отъ

уже двічі обкручується вінъ коло уха—не будь я Коржъ, коли не розпрощається зъ твоєю довбнею!“ Промовивши теє, давъ вінъ ёму легенькою рукою стусана у потилицю такъ, що Петрусь, не бачучи й землі підъ собою, полетівъ сторчака. Отъ тобі и доцілувались! Узяла туга нашихъ голубківъ; а тутъ и чутка по селу, що до Коржа понадивсь ходити якийсь-то Ляхъ, уввесь тобі гаптований, зъ усами, зъ шаблею, зъ шпорами, зъ карманами, що бряжчали якъ дзвоникъ одъ того капшучка зъ якимъ паламарь нашъ, Тарасъ, шкандибає що-дня по церкві. Ну, звісне діло, за чімъ ходять до батька, коли у ёго завелась чорнява дочка. Отъ, якось-то разъ, Пидорка схопила, слізно голосячи, на руки свого Ивася: „Ивасю мій милий, Ивасю мій любий! біжи до Петруся, моя золота дитина, якъ стріла зъ лука; розкажи ёму усе: любила-бъ ёго каррі очі, цілувала-бъ ёго біле личко, та не велить доля моя. Не одинь рушникъ вимочила гіркими слёзами. Нудно мені. Важко на серці. И рідний батько ворогъ мені: неволить ити за нелюба-Ляха. Скажи ёму, що и весіля готують, тільки жъ не буде музики на нашому весілі; дяки співатимуть, замість кобзъ та сопілокъ. Не піду я танцювать зъ женихомъ

своїмъ: понесуть мене! Темна, темна моя буде хата: изъ кленового дерева, и замість верха, хрестъ стоятиме на криші!“

Ніби окаменівъ Петро, слухаючи, якъ мала дитина лепетала ёму Пидорчині слова: „А я думавъ, бідолаха, ити у Кримъ, у Туречину, навоювать золота и зъ добромъ приїхати до тебе, моя ясочко. Та не будь тому. Недобре око подивилось на насъ. Буде-жъ, моя дорога рибко, буде и въ мене весіля: тільки й дяківъ не буде на тому весілі—воронъ чорний прокряче замість попа надо мною: чисте поле буде моя хата; сиза хмара—моя криша; орель виклюе мої карі очи; виміють дощі козацькі кісточки и вихоръ висушить їхъ. Та що бо я? на кого? кому пожалюсь? Такъ уже, мабуть, Богъ велівъ—пропадать, такъ пропадать!“ та такъ таки прямо и побрівъ у шинокъ.

Тітка покойного діда здивовалась таки трохи, побачивши Петруся у шинку, та ще въ таку пору, коли добрий чоловікъ иде до утрєні, вилупила на ёго очи, мовъ зъ просонокъ, коли запросивъ вінъ кухоль горілки, мало не въ піввідра. Тільки дурно думавъ бідолаха затопити своє лихо. Горілка щипала ёго за язикъ, мовъ кропива, и здавалась ёму гіршъ

полині. Шпурнувъ вінъ кухоль обь землю. „Годі нудьговать тобі, козаче!“ заgrimіло щось надъ ёго ухомъ. Озирнувся: Басаврюкъ! у! яка пика! Волося-щетина, очи — якъ у вола! „Знаю, чого тобі треба: отъ чого!“ Тутъ брязнувъ вінъ, зъ бісовськимъ усміхомъ, шкуратянимъ капшукомъ, що теліпавсь у ёго за поясомъ. Здригнувъ Петро. „Ге, ге, ге! та якъ горить!“ заревівъ вінъ, пересипуючи на долоню червінці: „ге, ге, ге! та якъ брязчить! А и діла одного тільки потребую за цілу гору такихъ цяцёкъ.“ — „Дияволъ!“ закричавъ Петро: „давай ёго! на все піду!“ Ляснули по рукахъ. „Гляди — лишень, Петро; ти улучивъ якъ разъ підъ-пору: завтра Івана Купала. Тільки сю-нічъ на весь рікъ цвіте папороть. Не проворонь! Я почекаю тебе опівнічъ у Ведмежому байраці.“

Здається мені, що и кури такъ не дожидаються тиєї пори, коли баба винесе імъ зерна, якъ дожидався Петрусь вечера. Знай, усе дивиться, чи не становиться тінъ одъ дерева довшою, чи не червоніє сонечко, спускаючись нижче, — и чимъ дальшъ, тимъ дужче бажавъ вінъ вечера. Охъ, якъ довго! здається, день божий загубивъ десь кінець свій. Отъ уже й сонця немає. Небо тільки черво-

ніє зъ одного краю. И воно вже примеркає. У полі стало якось—то холоднішъ. Примеркає, примеркає, и — смерклось. Насилу! Серце тільки - тільки що не вискакнуло изъ грудей, якъ зібрався вінъ у дорогу и бережненько спустивсь густимъ лісомъ у глибокий яръ, що звали Ведмежимъ байракомъ. Басаврюкъ уже дожидавъ ёго. Темно, хочъ у око стріль. Рука—объ руку продирались вони по топкихъ лиманахъ, то чіпляючись за густі колючі терни, то спотикаючись. Отъ и рівне місце. Озираючись Петро: ніколи ще не лучалось ёму забродити сюда. Тутъ остановився и Басаврюкъ. „Бачишъ ти, стоять передъ тобою три могилки? Багацько буде на нихъ квітокъ рознихъ; тільки стережи тебе пекельная сила зірвать хочъ одну. А якъ зацвіте папороть, хапай — и не озирайся, щобъ тобі ззаду ні чудилось.“ Петро хотівъ бувъ спитать... зиркъ — и нема вже ёго. Підійшовъ до могилокъ: де жъ квітки? Нічогісінько не видно. Округи чорнівъ дикий бурянъ и глушивъ усе своєю гущиною. Ажъ отъ, блиснула на небі зірниця, и передъ нимъ виросла ціла поляна квітокъ, усе гарнихъ - розгарнихъ, та такихъ, якихъ вінъ зроду не бачивъ; а тутъ и просте листя папороті. Щось не віриться Петрові и

міркуючи самъ зъ собою ставъ вінъ передъ ними, підперши боки руками. „Що за диковина? не десять разъ на-день, лучається, бачишъ оце зіля: яке жъ бо тутъ диво? Чи не вигадала дияволова пика глумоватись зъ мене?“ — Зиркъ — червоніє маленька брунька того цвіту и, мовъ жива, ворухиться. и росте все більшъ, більшъ, и червоніє мовъ гарячий уголь. Блиснуло зірочкою, щось тихо тріснуло — и квіточка розпукуючись передъ ёго очима, мовъ поломя, освітила усе коло себе. „Теперь пора!“ подумавъ Петро и простягнувъ руку. Зиркъ! ажъ тягнуться изъ-за ёго сотні лахматихъ рукъ тежъ до цвітка, а позаду мовъ щось перебіга зъ місця на місце. Заплющивши очі, смикнувъ вінъ за стеблину, и цвітокъ — у ёго рукахъ. Усе замовкло. На пеньку впять сидить Басаврюкъ, весь синій, якъ мертвець. Хочъ би тобі поворошивъ однимъ палцемъ. Очима не поводить, и мовъ баче щось, чого ніхто не баче; ротъ до половини роззявивъ — ні паръ изъ усть. Кругомъ не шелехне. Ухъ, моторошно!... Отъ, почудилось, що хтось свиснувъ, у Петра и въ животі похолонуло, и бачилось ёму, що наче травою зашелестіло, цвіти зачали поміжъ собою перешептуватись тоненькимъ

голоскомъ, мовъ срібні дзвоники; дуби за-
греміли и мовъ страшно сварились.... Лице у
Басаврюка ніби ожило; очи блеснули. „Наси-
лу вернулась яга!“ промурмотавъ вінъ крізь
зуби. „Дивись, Петро, заразъ стане передь
тобою краля: роби усе що вона скаже, а то
загинешъ на віки!“ Тутъ розгорнувъ вінъ
сучковатою палкою кущъ тернівъ и передь
ними уродилась, якъ тамъ кажуть, „избушка
на курячихъ ніжкахъ.“ Басаврюкъ вдаривъ
кулакомъ и стіна заколихалась. Здоровенна
чорна собака вибігла на-зустрічъ, заскиглила,
и, перекинувшись кішкою, кинулась імъ у ві-
чи. „Не бісись, стара чортихо!“ промовивъ Ба-
саврюкъ и привернувъ таке слівце, що добрий
чоловікъ и уха-бъ затуливъ. Зиркъ — замість
кішки — баба, така зморщена, мовъ печене
яблуко, и уся загнута дугою; нісъ зъ боро-
дою мовъ щипці, якими оріхи давлять. „Гарна
краля“, подумавъ Петро, и наче комашня
полізла у ёго за спиною. Відьма висмикнула
у ёго зъ рукъ той цвітокъ, нахилилась,
и щось довго шептала надъ нимъ, сприску-
ючи якоюсь водою. Искри посипались у неї
зъ рота; піна забілілась на губахъ. „Кидай!“
сказала вона, даючи ёму цвітокъ. Петро під-
кинувъ — що за диво? цвітокъ не впавъ

просто, а довго носився огнянимъ клубочкомъ и, мовъ човникъ плававъ, надъ ними; а далі тихенько ставъ спускатись нижче и впавъ такъ далеко, що ледве-ледве видна була зірочка не більшъ макового зерна. „Тутъ!“ глухо прохрипіла баба; а Басаврюкъ, даючи ёму заступъ, промовивъ: „копай тутъ, Петро; тутъ побачишъ ти стілько золота, скільки ні тобі, ні Коржу не снилось.“ — Петро, поплювавши у руку, ухопивъ заступъ, надавивъ ногою и вивернувъ землю, у-друге, вь-третє, ще разъ... щось тверде!.. Заступъ бряжчить и не йде дальшъ. Тутъ очи ёго ясно побачили чималу скриню, оковану залізомъ. Уже хотівъ бувъ вінъ достать її рукою, ажъ скринька стала топнуть у землю, и усе глибшъ, глибшъ; а позаду, чувъ вінъ, щось-таке сміялось, мовъ гадюка шипіла. „Ні, не бачити тобі золота, поки не добудешъ крови людської!“ сказала відьма и підвела до ёго дитину, годъ шести, покриту білимъ рядномъ, даючи знать, щобъ вінъ одрубавъ їй голову. Одервянівъ Петро. Чи то жъ легко таки одрізати ні за се, ні за те чоловікові голову, та ще малій дитині! Зь-серцівъ, смикнувъ вінъ рядно зъ голови дитини, и що жъ би було?

Передъ нимъ стоявъ Ивась. И рученята зложило бідне хлопя на-хрестъ и головку повісило.... Якъ скажений підскóчивъ зъ ножемъ до відьми Петро, и вже бувъ заміривсь.... „А що ти обіщавъ за дівчину?“... Гримнувъ Басаврюкъ и мовъ кулю посадивъ ёму у спину. Відьма тупнула ногою: синє поломя бризнуло зъ землі; середина її вся освітилась и стала якъ изъ кришталю вилита; и усе, що ні було підъ землею, стало видно якъ на долоні. Червінці, дороге каміня у скриняхъ, у казанахъ, кучами було навалено самісеньке підъ тимъ місцемъ, де вони стояли. Очи ёго загорілись.... розумъ помутився.... якъ одурілий схопивъ вінъ ніжъ, и безневинна кровъ бризнула ёму у вічі.... Диявольський реготъ загремівъ одъ-усюди. Страшенні прочвари гуртами скакали передъ нимъ. Відьма, учепившись руками за безголовий толупъ, якъ вовкъ пила зъ ёго кровъ... Усе пішло кругомъ въ голові ёго. Зібравшись зъ силами, кинувъ вінъ на втікача. Усе покрилось передъ нимъ краснимъ цвітомъ. Лісь, якъ у крові, ніби горівъ и стогнавъ... Небо, розпалавшись, дріжало.... Огненні пятна, мовъ блискавиці, верзлись ёму въ вічі. Вибившись изъ мочи, добігъ вінъ до своєї хатини и якъ

сніпъ покотився на землю. Мертвий сонъ склепивъ ёму очи.

Два дні и дві ночі спавъ Петро, не просяпаючись. Прокинувшись на третій день, довго озиравъ вінъ кутки своєї хатини; та шкода — нічогісінько не згадавъ: память ёго була мовъ кишенья старого скупердяя, відкіля й шеляга не виманишъ. Потягнувшись трохи, почувъ вінъ, що у ногахъ щось брязнуло. Дивиться: ажъ два мішки зъ золотомъ. Тільки тутъ, ніби крізь сонъ, згадавъ вінъ, що шукавъ якомсь-то кладу, що було ёму одному страшно у лісі... А за яку ціну; якъ достався скарбъ, того вінъ ні якъ не вмівъ згадати.

Побачивъ Коржъ мішки и — розпустився якъ у воді: „Сякий-такий Петрусь, немазаний! та чи я жъ не любивъ ёго? та хиба жъ не бувъ вінъ у мене, якъ синъ рідний?“ и повізъ, старий собака, таку нісенітницю, що того ажъ до слізъ проїнявъ. Чудно тільки стало Пидорці, коли стала розказувать, якъ цигани вкрали Ивася; Петро не вмівъ згадать, яке и лице въ ёго — такъ опутала проклята бісовщина! Бариться було нічого. Ляху дали підъ нісь дулю, та й заварили

весіля: напекли шишокъ, нашили рушниківъ та хустокъ, викотили жбанъ горілки, посадили за стіль молодихъ, розрізали коровай, брязнули въ бандури, цимбали, сопілки, кобзи — и загуляли!...

У старовину, весіля було не те що оце у насъ. Тітка мого діда, бувало, розкаже — о бодай ёго!... Якъ дівчата у наряднихъ віночкахъ изъ жовтихъ, блакитнихъ и червонихъ стрічокъ зъ золотими закарвашами позверху, у тоненькихъ сорочкахъ, мереженихъ краснимъ шовкомъ и дрібненькими срібними квіточками, у сапанихъ чобіткахъ на високихъ залізнихъ підківкахъ, — то повагомъ, якъ пави, то прудко, якъ вихоръ, скакали горлиці. Якъ молодиці зъ карабlichemъ на голові — верхъ ёго увесь изъ сутозолотого аксамиту зъ певичкимъ вирізкомъ икъ потилиці, відкіль дививсь золотий очіпокъ зъ двома ріжками — одинъ напередъ, а друхий назадъ — самого дрібного чорного смушка; у синіхъ изъ дорогого полутабенту зъ червоними прорізними кунтушахъ, узявшись у-боки, пишно виступали одна за другою и підъ-ладъ вибивали гопака. Якъ парубки, у високихъ козацькихъ шапкахъ, у тонкихъ козацькихъ свиткахъ, підперезавшись шитими золотомъ поясами, зъ

люльками у зубахъ, розсипались передъ ними бісиками и підпускали усякому по Якову. Самъ старий Коржъ не втерпівъ, дивлячись на молодихъ, щобъ не трухнути стариною. Зъ бандурою у рукахъ, смокчучи люльку и приспівуючи, зъ чаркою на голові, утнувъ старий навприсядки — кругомъ галась та реготъ та сміхи! Чого-то вже не вигадать якъ у голову трохи попаде? Почнуть, бувало, рядиться прочварами — Боже жъ ти мій! и на чоловіка жъ то не зхожі! Се вже бачъ не те, якъ у насъ теперъ наряжаються на весілі. Шо теперъ? тільки що передражнюють циганокъ та москалівъ. Ні, а то якъ бувало одинъ нарядиться жидомъ, а другий чортомъ, почнуть спершъ цілуватись, а далі — зачуби. Шо то вже Боже мій! сміхъ такий нападе, що за живіть берешся. Оце одягнуться у турецьку або татарську одежу: усе горить на їхъ, мовъ той жаръ.... А якъ почнуть дурити, та се, та те..... ну, тоді хочъ лягай та й умірай! Зъ тіткою покойного діда — бо й вона жъ таки була на весілі — лучилась чудна кумедія: була вона тоді одягнута у татарський широкий кунтушъ и, зъ чаркою у рукахъ, частувала усю громаду. Отъ, одного підвівъ лукавий окропити її зъ голови

до нігъ горілкою; другий такий же пройди-світъ викресавъ заразъ огню, та й підпаливъ... кунтушъ запалавъ: сердешна тітка зъ пере-ляку ну — роздягаться до сорочки — передь цілою громадою... Гвалть, реготь, галась вставъ такий, мовъ на ярмарку. Правду ска-зать, старі люде не запомнять ще ніколи та-кого весіля.

Отъ и стали жить Пидорка та Петрусь, якъ панъ изъ панею. Усёго до-волі, усе ажъ блищить... Тільки-жъ-то добрі люди качали щось головами, дивлячись на їхъ житя. „Відъ чорта не буде добра,“ говорили усі увъ одинъ голосъ. „Відкіля більшъ, якъ не одъ искуси-теля люду православного, прийшло до ёго ба-гатство? Де ёму було узяти таку кучу зо-лота? Зъ чого таки, бачъ, у той самісенький день, коли розбогатівъ вінъ, Басаврюкъ про-павъ якъ у воду?“ Кажіть же теперъ, що буцімъ люди вигадують! А воно такъ, бачъ, не минуло ще й місяця, а Петруся й пізнати було неможна. Відъ чого то, що зъ нимъ по-діялось, Богъ ёго знає. Сидить на одному тобі місці, и хочъ би слово зъ кимъ. Усе думає, и мовъ би хоче щось таке згадати. Коли Пидорці и доведеться часомъ заставити ёго побалакати, то вінъ наче й забудеться

трохи и поведе річъ, и ажъ повеселіша трошки, а отъ якъ оце коли зирне впятъ на мішки — „погоди, погоди! забудь!“ кричить, и зновъ задумається, и зновъ силкується про щось згадати. Иноді вже, коли оце довго сидить на одному місці, почудиться ёму, що отъ-отъ усе зновъ приходить на умъ... и впятъ усе пропало. Здається: сидить у шинку; несуть ёму горілку, пече ёго горілка, гидка ёму та горілка. Піть ле зъ ёго градомъ и вінъ, мовъ розбитий, сідає на своє місце.

Чого-то вже не робила Пидорка: и ходила до знахурокъ, и переполохъ виливали, и сояшницю заварювали: ні що тобі не помогло. Такъ минуло и літо. Багацько козаківъ одкосилось, багацько козаківъ, що були розгульніші другихъ, и у походъ попелелись. Гурти дикихъ утятъ ще копишились на лиманахъ нашихъ; а кропивянокъ вже й заводу не було. Въ степу зачервоніло. Скирти хліба де-не-де, мовъ козацькі шапки, рябіли по полю. Попадались вже по дорозі й вози зъ хворостомъ и дровами. Земля стала твердіша и де-не-де пробивавъ морозецъ. Уже и снігъ почавъ сіятись изъ неба, и гиля засніжилось мовъ заячимъ пухомъ. Отъ уже въ

ясний холодний день красногрудий снігирь, мовъ пишний польський шляхтичъ, гуляє собі по сугробахъ, шукаючи зерна, а діти здоровеними кійками ганяли вже по лёду деревні шари, коли батьки їхъ одлежувались собі на печі, виповзаючи иноді, зъ запаленою у зубахъ люлькою, тюкнути негожимъ словомъ московський морозець, або провітритись и промолотити у сіняхъ залежалий хлібець. Далі, снігъ ставъ таяти и шука хвостомъ лёдъ розколотила; а Петро все такий же, и чимъ дальшъ, тимъ не легше. Мовъ прикутий, сидить по-середъ хати, а мішки стоять у ёго у ногахъ. Обезлюдівъ, обрісь волосямъ. Ставъ такий страшний, и усе тобі думає про одно, усе силкується щось згадати, и сердиться, дуже сердиться, що ніякъ не згадає. Часомъ якось-то дико піднімається зъ свого місця, розводить руками, оце уставить на щось очи, мовъ би хоче ёго піймати; губи ворущаться, ніби бажають мовити якесь давно забуте слово — и зновъ перестали.... Якъ скажений стане вінъ; и мовъ одурілий гризе и кусає свої руки и зъ-досади рве пасмами волося, поки, утихомирившись, не впаде мовъ би вьяке забитя, а далі зновъ силкується щось згадати, и зновъ якъ божевільний, и зновъ мука....

Що за кара божа? Жисть не жисть стала Пидорці. Страшно їй було оставатись одній у хаті; а потімъ зжилась, сердешна, зъ своїмъ лихомъ. Тільки тиєї Пидорки вже й пізнати було неможна. Ні кровинки тобі въ лиці, ні усміху веселенького; изтаяла, висохла, виплакала ясні оченята, Разъ добрі люде пожаліли вже її, порадили йти до ворожки, що жила у Ведмежому байраці, и про яку ходила чутка, що вміє лічить усякі на світі хороби. Порішила попитати послідне; ублагала деякъ бабу йти зъ собою. Се бъ то було вечеромъ, якъ разъ саме підъ Купалу. Петро безъ памяти лежавъ на лавці и не бачивъ нової гості. Ажъ отъ, по малу ставъ підніматись и придивляться. Та разомъ якъ затруситься, мовъ передъ катомъ, волося встало горою... и вінъ засміявсь такъ страшно, що у Пидорки й серце замерло. „Згадавъ!“ крикнувъ вінъ не те що весело, а якось-то страшно, и розмахнувшись сокирою, пустивъ нею изъ усїї мочі въ знахурку. Сокира на два вершки влілась въ дубові двері. Баба згинула, а дитина годъ семи, въ білій сорочечці, зъ покритою голівкою, стала середъ хати... Рядно спало. „Ивась!“... крикнула Пидорка и кинулась до ёго... а воно, зъ голови

до нігъ, разомъ почервоніло відъ крови и освітло усю хату чорвонимъ світломъ... Одъ страху вибігла вона въ сіни; та схаменувшись трохи, хотіла була допомогти ёму, — шкода! двері захлопнулись за нею такъ кріпко, що не підъ-силу було їхъ одчинити. Збігся народъ; прийнялись торкаться; виломили двері: хочъ би тобі душа! Уся хата повна диму, а посередині тільки, де стоявъ Петрусь, куча золи, и одъ неї місцями ще встававъ паръ. Кинулись до мішківъ: одні биті черепки лежали замість червінцівъ. Вилупивши очи и роззявивши ротъ, боячись моргнуть усомъ, стояли козаки, мовъ укопані. Такий жахъ нагнало на їхъ се диво.

Що було дальшъ, не згадаю. Пидорка дала обіть ити на богомілья; зібрала худобину, яка зосталась після батька, и скоро вже й не було її на селі. Кудя пішла вона, ніхто добре не знавъ. Наші баби послали були вже й її туди, куди Петро попхався, та якось-то разъ одинъ козакъ, ідучи зъ Києва, розказувавъ, що бачивъ у лаврі черницю, худу и суху якъ мертвець, и що, буцімъ, вона все молилась; по прикметахъ земляки пізнали Пидорку, казавъ, що ще ніхто не чувъ одъ неї ні одного слова; що прийшла вона пішки

и принесла окладъ до образу Божої Матери, унизаний такимъ світлимъ камінямъ, що всі заплющували очи, дивлячись на ёго.

Погодїть лишень, симъ ще не все кончилось. У той самий день, коли лукавий прибравъ до себе Петруся, появился знову Басаврюкъ; тільки всі драла одъ ёго. Догадались, що то за цяця: ніхто инший, якъ сатана у чоловічому образі, щобъ шукати скарби; а якъ, бачъ, скарби не даються у нечисті руки, то вінъ и підманює до себе охочихъ. Того жъ року усі позоставляли свої землянки и перекочували до села; та й тамъ таки не було спокою одъ бісового Басаврюка. Тітка покойного діда казала, що більшъ усёго адомъ дихавъ вінъ на неї, за те що покинула свій шинокъ на опошнянській дорозі, и зъ усієї мочи хотівъ те відомстити на тітці. Разъ якось старшини села зійшлись до шинку и, якъ тамъ кажуть, бесідовали по чинамъ, поставивши на стіль, грїхъ сказать щобъ малого, печеного барана. Мірковали про се, про те, було и про диковинки усякі и про чуда. Отъ и почудилось — ще-бъ воно нічого, коли-бъ одному, а то таки усімъ, — що баранъ наче-бъ-то піднявъ голову, очи ёму мовъ ожили и засвітились, — відкіль ні возъ-

мись чорні іжаковаті уси, и заморгали до громади. Усі разомъ пізнали на овечій говові пику Басаврюка; тітка діда мого вже й думала таки, що отъ-отъ попросить горілки... Честний старики — за шапки, та мерщій додому. У друге самъ титарь, що любивъ таки иноді мірковати у-двохъ зъ дідовою чаркою, не вспівъ ще й двохъ разівъ достати дна, ажъ бачить, що чарка кланяється ёму въ поясъ. Чортъ зъ тобою! давай хреститись!... А тутъ зъ ёго старою таке жъ диво: тільки що начала була вона місити тісто въ прездоровенній діжі, діжа й вирвалася изъ рукъ: „Стій! стій!“ такъ де тобі! узявшись у-бокки, поважно пустилась вона павприсядки по усій хаті... Смійтесь; а нашимъ дідамъ було, бачъ, не до сміхівъ. И таки тітка покойного діда довго жалілась, що, якъ тільки настане вечіръ, хтось стукотить все на горищі и скрябається по стіні.

Та що вже! Отъ теперъ саме на оцёму місці, де стоить наше село, здається, наче-бъ-то усе тихо; а бачъ ще не зъ-такъ и давно, ще покойний батько мій и я зазнаю, якъ поузь розламаного шинка, що нечисте племя довго таки ще поправляло на свій кошть, — доброму чоловікові й пройти було неможна.

Изъ почорнілого димаря стовпомъ валивъ димъ и, піднявшись високо у-гору, такъ що подивиться — шапка спадала, — розсинався гарячимъ уголямъ по усюму тобі степу, и чортъ — нічого бъ и згадувать єго, собачого сина — такъ хлипавъ жалібно у своїй скоті, що гайворони зъ переляку гуртами піднімались зъ ближнёго дубового лісу и зъ дикимъ крикомъ қидались по небу.

ТРАВНЕВА НІЧЬ, АБО ВТОПЛЕННИЦЯ.

Врагъ ёго батька знає! начнуть
що-небудь робить люде хрещені,
то мордуються, мордуються, мовъ
хорти за заяцемъ, а все щось не
до шмйги; тільки жъ куди чортъ
уплететься, то верть хвостикомъ —
такъ де воно й візьметься!

I.

Г А Л Я.

Звучна пісня переливалась потокомъ по вулицяхъ села ***. Була то пора, коли змучені дневними працями и журами парубки и дівчата гамірно зібралися въ купку, при блиску погідного вечера, виливати свою веселость звуками, що завше нерозлучні зъ тугою. И задуманий вечіръ маячливо обіймавъ синє небо, перекидаючи всё въ неозначеность и даль. Вже й сумерки, а пісні все не втихали. Зъ бандурою въ рукахъ, пробирався чмихнувший тихцемъ відъ співальниківъ молодий козакъ, Левко, синь сільського голови. На козаку решетилівська шапка. Козакъ иде по вулиці, бренькає рукою по струнахъ и приплясує. Отъ вінъ и зупенився передъ дверима хати, що була обсаджена невисоки-

ми вишнями. Чия жь отсе хата? Чиі отсе двері? Трохи помовчавши, загравъ вінъ и заспівавъ:

Сонце низенько, вечіръ близенько,
Вийди до мене, моє серденько!

„Ні, бачу, кріпко заснула моя ясноока красавиця“, сказавъ козакъ, укінчивши пісню и приближуючись до вікна. „Галю! Галю! чи ти спишъ, чи до мене вийти не хочешъ? Ти боїшся, певне, щобъ насъ хто не побачивъ, або, може, показати не хочешъ біле личенько на холодъ! Не бійся — нікого немає. Вечіръ теплий. А хочъ би й показався хто, я засло-ню тебе свиткою, обівю своїмъ поясомъ, закрию тебе руками — и ніхто насъ не побачить. А хочъ би й повіяло холодомъ, я пригорну тебе близенько до серця, загрию поцілунками, надягну шапку свою на твої ніжки біленькі, серце моє, рибко моя, душенько! виглянь на хвильку. Просунь хочъ крізь віконечко свою білу ручку... Ні, ти не спишъ, горда дівчино!“ промовивъ вінъ голоснішъ, та такимъ голосомъ, якимъ виражається той, хто завстидався свого хвилевого униження.

„Ти рада глузувати зъ мене — прощай!“

Тутъ вінъ одвернувся, насунувъ на бакеръ свою шапку, и гордо відійшовъ відъ

віконця, по-малу перебираючи струни бандури. Деревяна ручка у дверяхъ завертілася въ ту пору, двері відчинились зо скрипомъ, и дівчина, на сімнадцятій весні віку, въ тіню боязько оглядаючись и не випускаючи деревяної ручки, переступила черезъ порігъ. Въ півъ-яснімъ мраці, привітно, наче зірочки, горіли ясні очи, блистіло червоне коралеве намисто, и одъ орлинихъ очей парубка немогла навіть утаїтися краска, що встидливо запалала на її щокахъ.

„Який же ти нетерпеливий!“ сказала вона до нёго нищечкомъ: „вже й розсердився! На що ти добравъ таку пору? юрба народу швандяє по вулицяхъ ажъ-годі... Я ажъ трушусь“.

„О, не трусись, моя червона калиночко! Пригорнись ближче до мене!“ мовивъ парубокъ, обіймаючи її, кинувши бандуру, що на довгімъ ремені висіла у нёго на шиі, и сідаючи разомъ зъ нею коло дверей хати. „Ти знаєшъ, що мені и одної години тебе не бачити тяжко.“

„Чи знаєшъ ти, що я думаю?“ перебила дівчина, востремляючи въ нёго свої очи. „Мені все щось ніби до уха шепче, що намъ

більше не бачитись такъ часто. У васъ недобрі люде: дівчата всі дивляться такъ завистливо, а парубки... Я помічаю навіть, що и мати моя відъ недавнього часу стала пильнішъ надглядувати за мною. Признаться, мені веселіще було въ чужихъ“.

Якесь ворушенє туги виразилось на її лиці при посдідніхъ словахъ.

„Ще лишъ два місяці на рідній стороні, та вже й навкучилось! Може и я надоївъ тобі?“

„О, ти мені не надоївъ“, мовила вона усміхнувшись. „Я тебе люблю, чорнобривий козаче! За те люблю, що въ тебе карі очи, и якъ поглядишъ ти ними, то мені наче на душі усміхається: и весело и гарно їй, що ти привітливо моргаєшъ чорнимъ твоїмъ вусомъ; що ти йдешъ по вулиці, співаєшъ та граєшъ на бандурі, и любо слухати тебе“.

„О, моя Галю!“ ажъ зкричавъ парубокъ, цілуючи и пригортаючи її сильнішъ до своєї груди.

„Стривай! годі бо, Левку! Скажи впершъ, чи говоривъ ти зъ твоїмъ батькомъ?“

„Що?“ сказавъ вінъ, наче прочунявши.

„Що я хочу женитись, и що ти хочешъ вийти

за мене за-мужъ? Говоривъ.“ Але якоє сумно зазвучало въ ёго устахъ се слово: „говоривъ“.

„Що жъ?“

„Та що зъ нимъ зробишъ? Прикинувся, старий хрінъ, по свому звичаю, буцімъ глухий: нічого не чує, та ще й лається, що я волочусь, Богъ-зна де, та збиткую зъ хлопцями по вулицяхъ. Але не тужи, моя Галю! Отъ тобі козацькеє слово, що я вгну ёго.“

„Та тобі, Левку, тільки треба сказати слово — и все буде по твоєму. Я знаю отсе по собі: иноді-бъ не послухала тебе, а скажешъ слово — такъ и по неволі роблю, що тобі хочеться. Подивись, подивись!“ продовжала вона, положивши голову на ёго плече, и піднявши очи въ-гору, де необіймущо синіло тепле українське небо, завішане зъ-низу кучерявими вітами вишень, що стояли передъ ними. „Подивись: генъ-генъ далеко мелькнули зірочки: одна, друга, третя, четверта, пята.... Чи не правда, мабуть ангели божі по-отворяли віконечка своїхъ світлихъ домиківъ на небі и дивляться на насъ? Такъ, Левку? Мабуть се вони дивляться на нашу землю? Що, якби въ людей були крила, якъ у пта-

шечокъ — туди-бъ полетіти високо-високо... Ухъ, страшно! Ні одинъ дубъ у насъ не досягне до неба. А таки кажуть, що десь, у якійсь далекій землі, єсть таке дерево, що вершечкомъ шумить у самому небі, и Богъ злізає по німъ на землю въ ночі передъ Світлою неділею.“

„Ні, Гаю, у Бога є довга драбина відъ неба до самої землі. Ії приставляють передъ Світлою неділею святі архангели, и якъ тільки Богъ ступить на перший щабель, то всі нечисті духи полетять стрімголовъ и купами попадають у пекло, и тому на Христовий празникъ ні одного злого духа не бува на землі.“

„Якъ тихо колихається вода! наче дитина въ колисці,“ продовжала Галя, вказуючи на ставъ, понуро обставлений темнимъ кленовимъ лісомъ, та оплакуваний вербами, що потопили въ нѣму свої жалобні віти. Якъ безсилий старець, державъ вінъ у холоднихъ обнятахъ своїхъ далеке, темне небо, обсипуючи ледяними поцілунками огняні звізди, що млаво мріли на-середъ теплого нічного воздуха, якби предчуваючи скорі зъявини блискучого царя ночі. Візля ліса, на горі, дрімавъ

зъ запертими віконницями старий деревяний дімъ; мохъ и дика трава покривали ёго кришу; кучеряві яблуні розрослись передъ ёго вікнами; лісь, обіймаючи ёго своєю тіню, кидавъ на нёго дику темность; лісковий гушакъ стелився у підніжя ёго и спускавсь икъ ставові.

„Я тямлю, наче крізь сонъ“, сказала Галя, не спускаючи зъ нёго очей: „давно, давно, якъ я ще була маленькою и жила у матери, такъ щось дуже страшно розказували про дімъ сей. Левку, ти певне знаєшь, розкажи!...“

„Богъ зъ нимъ, моя кралечко! Чи мало чого не розказують баби та народъ темний? Ти себе тільки потривожишь, станешъ боятись и не заснешься тобі супокійно.“

„Розкажи, розкажи, милий чорнобрівий козаче!“ говорила вона, притуляючись лицемъ своїмъ до ёго щоки и обіймаючи ёго. „Ні, ти, видко, не любишь мене, у тебе є инша дівчина! Я не буду боятись, я буду нічь супокійно спати. Але теперь не засну, якъ не розкажешъ. Я стану мучитися, та думати... розкажи, Левку!...“

„Видко, правду кажуть люде, що у дівчатъ сидить чортъ, підцьковуючий їхъ ціка-

вость. Ну, слухай. Давно, моє серденько, живь у сѣму домі сотникъ. Въ сотника була дочка, ясна панночка, біла якъ снігъ, якъ твоє личенько. Сотникова жінка давно вже вмерла; задумавъ сотникъ женитися зъ иншою. „Чи будешъ ти мене пестити по-старому, батьку, якъ візьмешъ другу жінку?“ — „Буду, моя дочко, ще ярчійші стану дарувати ковтки и намиста!“ Привізъ сотникъ молоду жінку у новий дімъ свій. Гарна була молода жінка. Румяна и біла собою була молода жінка; але такъ страшно подивилась на свою пасербицю, що та ажъ зкричала, побачивши її, и въ увесь день хочъ би одно слово сказала злюща мачоха. Настала нічъ; пішовъ сотникъ зъ молодою жінкою въ свою спочивальню, заперлася и біла панночка у своїй світлиці. Гірко зробилось їй, стала плакати. Дивиться — страшна чорна кітка крадеться до неї; шерсть на ній горить, а желізні назорі стукотять по помості. Зъ переляку вискочила вона на лавку — кітка за нею; перескочила на постіль — кітка и туди, кинулась до неї на шию и душить її. Зъ крикомъ одірвавши відъ себе, кинуда її на помість — знову крадеться страшна кітка. Горе її взяло. На стіні висіла батькова шабля.

Вхопила її и брень по помості — лаба зъ же- лізними пазорями відскочила, и кітка зъ виз- комъ щезла вь темному куті. Цілий день не виходила зъ своєї світлиці молода жінка; на третій день вийшла зъ перевязаною рукою. Вгадала бідна панночка, що мачоха її відьма, и що вона їй перерубала руку. На четвертий день звелівъ сотникъ своїй дочці носити во- ду, замітати хату, якъ простій мужичці, и ані показуватись на панські покої. Тяжко було бідолашній, та нічого діяти: стала зповняти батьківську волю. На пятий день вигнавъ сотникъ свою дочку зъ дому, босу, и шматка хліба не давъ на дорогу. Ажъ тоді заридала панночка, закривши руками біле лице своє: „Погубивъ ти, батьку, рідну дочку свою! По- губила відьма грішну душу твою! Нехай тебе Богъ простить; а мені нещасливій, видко, не велить вінъ жити на білому світі!...“ Та генъ, чи бачишъ...“ Тутъ обернувсь Левко до Галі, вказуючи пальцемъ на дімъ: „дивись туди: генъ, подальше відъ дому, дуже високий бе- рігъ! Зъ сєго берега кинулась панночка вь воду, и зъ того часу не стало її на світі...“

„А відьма?“ боязько перебила Галя, вто- пиривши на нєго розплакані очи.

„Відьма? Старухи видумали, що зь тої пори всі втопленниці виходили, вь місячну ніч, у панський садъ грітися на місяці, а сотникова дочка зробилась надь ними старшою. Вь одну ніч побачила вона свою мацоху коло ставу, напала на неї и зь крикомъ потягла вь воду. Але відьма и тутъ найшлася. Перекинулась підь водою вь одну зь утопленниць, и черезъ те уникнула нагайки зь зеленого очерету, якою хотіли її бити втопленниці. Вірь бабамъ! Ще розказують, що панночка збирає кождої ночи утопленниць, и заглядає по-одному кождїй у лице, стараючись пізнати, котора зь нихъ відьма; але й до сєго часу не пізнала. А коли попадеться хто зь людей, заразъ заставляє єго вгадувати; а ні, то грозить утопити вь воді. Отъ, моя Галю, якъ розказують старі люде!... Теперішній панъ хоче будувати на тїмъ місці винницю, и зварошне для-того приславъ сюди винокура... Та я чую гаміръ. Се наші вертаються зь пісень. Прощавай, Галю! Спи супокійно, та не думай обь сихъ бабськихъ видумкахъ“.

Сказавши тєє, вінъ обіймивъ її сильнішъ, поцілувавъ и пішовъ.

„Прощавай, Левку!“ мовила Галя, задумчиво вперивши очі на темний ліс.

Величезний, огняний місяць пишно ставъ въ отсю пору визначуватись изъ землі. Ще половина ёго була підъ землею, а вже ввесь миръ наповнився якимось урочистимъ світломъ. Ставъ порушився искрами. Тінъ відъ деревъ ясно стала визначуватись на темній зелені.

„Прощавай, Галю!“ почулись по-задъ неї слѣва, стоваришені зъ поцілункомъ.

„Ти вернувся!“ сказала вона, оглянувшись; та, побачивши передъ собою незнакогого парубка, відвернулася на-бікъ.

„Прощавай, Галю!“ почулося знову, и знову хтось поцілувавъ її въ щоку.

„Отъ принесла нечиста и другого!“ промовила вона изъ серцемъ.

„Прощавай, миленька Галю!“

„Ще й третій!“

„Прощавай! прощавай! прощавай, Галю!“ и поцілунки засипали її зо всіхъ боківъ.

„Та їхъ тутъ ціла ватага!“ кричала Галя, вириваючись изъ юрби парубківъ, що

на-переривъ спішили обіймати її. „Якъ імъ не надоість безъ перестанку цілуватись! Скоро, їй-богу, годі буде показатися на вулицю!“

У слідъ за сими словами двері затра-
снулись, . и тільки чути було, якъ скиглячи
засунувся желізний засувъ.

II.

Г О Л О В А.

Чи знаєте ви українську ніч? О, ви не знаєте української ночі! Вдивіться въ неї: зъ середини неба глядить місяць; необійму-щий небесний склепъ розтягся, розтворився ще необятнішъ; и горить вінъ и дихає; земля вся въ срібляному світлі; воздухъ чудний, и холодно-душний, и повень роскоши, и ворухить моремъ запахівъ. Божественна ніч! очарюща ніч! Нерухомо, натхновенно стояли ліси, повні темнощівъ, и кинули величезну тінъ відъ себе. Тихі и супокійні ті стави; холодъ и темность їхъ водъ понуро заключені въ темнозелені стіни садівъ. Дівичі гущавини черемохъ и черешень ляжливо протягнули свої корені въ жереляний холодъ та инколи лепечуть листками, буцімъ сердя-

чись и відказуючи, коли прекрасний вітряникъ — нічний вітеръ, підкравшись невзначай, цілує їхъ. Весь краєвидъ спить. А въ-горі все дише, все дивно, все урочисто. А на душі и необіймущо, и чудно, и товпи сріблянихъ видіній складно виникають въ її глибині. Божественна нічъ! очарююча нічъ! И на-разъ всё ожило: и ліси, и стави, и степи. Сиплеться величавий щебетъ українського соловія, и здається, що й місяць заслухався въ нёго на-середъ неба... Мовъ зачароване, дрімає на узвишю село. Ще білішъ, ще краще блищать при місяці купи хатъ; ще більшъ осліплюю визначаються зъ темности їхъ низькі стіни. Пісні умовкли. Все тихо. Благочестиві люде вже сплять. Де-не-де тільки світяться вузенькі вікна. Тільки передъ порогомъ иншої хати вечеряє запізніла семя.

„Та гопакъ не такъ танцюється! То-то я и дивлюсь, що якое не клеїться всё. Що жъ отсе розказує кумъ?... А ну: гопъ трала! гопъ трала! гопъ, гопъ, гопъ!“ Такъ розмавлявъ самъ изъ собою підгулявший мужикъ середніхъ літъ, танцюючи по вулиці. „Йй-богу, не такъ танцюється гопакъ! Що мені бреха-

ти? їй-богу, не такъ! А ну: гопъ трала! гопъ трала! гопъ, гопъ, гопъ!“

„Отъ, одурівъ чоловікъ! нехай би що хлопець який, а то старий кабанъ, дітямъ на сміхъ, танцює нічу по вулиці!“ зкричала прохожа стара жінка, несучи въ руці солому. „Иди до своєї хати! Пора спати давно!“

„Я піду!“ сказавъ зупенившись мужикъ. „Я піду. Я не подивлюсь ні на якого голову. Що вінъ думає, дідько-бъ утисся ёго батькові! що вінъ голова, що вінъ обливає людей на морозі студеною водою, такъ и нісь задеръ! Ну, голова, голова — я самъ собі голова. Отъ, нехай мене Богъ побє! нехай мене Богъ пєбє! я самъ собі голова! Отъ що, а не то що....“ продовжавъ вінъ, підходячи до першої хати, яка попала, и зупенився передъ віконцемъ, ховзаючи пальцями по склу и стараючись найти деревяну ручку. „Бабо, отворяй! Бабо, швидче, кажуть тобі, отворяй! Козакові спати пора!“

„Куди ти, Каленику? Ти въ чужу хату попавъ!“ закричали, сміючись, по-задъ ёго дівчата, що верталися зъ веселихъ пісень. „Показати тобі твою хату?“

„Покажіть, сердешні молодички.“

„Молодички? чи чуєте?“ підхопила одна: „який ввічливий Каленикь! За отсе ёму треба показати хату... але ні, перше потанцюй!“

„Потанцювати?... ехъ, ви хитрі дівчата!“ протяжно вимовивъ Каленикь, сміючись и грозячи пальцемъ, та оступаючись, бо ноги ёго не могли держатись на однімъ місці. „А дасте перецілувати себе? Усіхъ перецілую, усіхъ!...“

И косими кроками пустився бігти за ними. Дівчата підняли крикъ, перемішались; але після, осмілившись, перебігли на другий бікъ, видячи, що Каленикь не конче бувъ скорий на ноги.

„Онъ твоя хата!“ закричали вони, відходячи и показуючи на хату, гараздъ більшу відъ іншихъ, що приналежала сільському голові.

Але хто жъ сей голова, що збудивъ такі невігідні о собі толки и речі? О, сей голова важна особа на селі. Поки-що Каленикь доплететься до кінця своєї дороги, ми

певне всіємо де-що сказати обь нимъ. Все село, уздрівши ёго, береться за шапки, а дівчата, и наймолодші, віддають добри-день. Хто зь парубківъ не зхотівъ би бути головою? Голові отвертий свобідний вхідъ до всіхъ табакерокъ, и здоровенний мужикъ, шанобно стоить, здіймивши шапку, черезъ цілий часъ, коли голова запускає свої грубі пальці въ ёго лубову табакерку. На сходахъ, або на громаді, не вважаючи на те, що власть ёго ограничена кількома голосами, голова завше бере верхъ, и майже по своїй волі висилає, кого ёму завгодно, рівняти и гладити дорогу, або копати рови. Голова понурий, строгий зь виду и не любить багато говорити. Давно ще, дуже давно, коли блаженної памяти цариця Катерина іздила у Кримъ, бувъ вінъ вибраний за проводжальця; цілі два дні находився вінъ у сёму обовязку и навіть удостоївся сидіти на кізлі зь царицинимъ повозникомъ. И зь тої самої пори ще голова вивчився роздумно и поважно похиляти голову, гладити довгі закручені въ-низъ вуси и кидати соколячий поглядъ изъ підлібья. И зь тої пори голсва, обь чимъ би ні заговорили зь нимъ, завше вміє наверпути річъ на те, якъ вінъ візь царицю

и сидів на кізлі царської карети. Голова любить иноді прикинутись глухимъ, особливо коли вчує те, чого-бъ ёму не хотілось чути. Голова терпіти не може хвинтикованя: завше носить свиту зъ чорного домашнёго сукна, оперізується вовнянимъ барвистимъ поясомъ, и ніхто ніколи не видавъ ёго въ иншімъ костюмі, виймаючи хиба тільки часъ проїзду цариці у Кримъ, якъ на нёму бувъ синій козацький жупанъ. Але той часъ ледве-хто мігъ затамити зъ цілого села, а жупанъ держить вінъ у скрині підъ замкомъ. Голова вдовецъ; але въ нёго дома живе своячка, которая варить обідати и вечеряти, миє лавки, білить хату, пряде ёму на сорочки и завідує всімъ домоу. На селі поговорюють, буцімъ вона зовсімъ ёму не кривна; але ми вже бачили, що у голови багато нежичливцівъ, которі раді розпускати всяку клевету. Врешті може до сёго подало повідъ и те, що свояцці завше не подобалося, коли голова виходивъ на поле, усіяне женцями, або до козака, въ которого була молода дочка. Голова кривий; але за те одиноке ёго око — злодій, и зъ-далека може зобачити гарненьку селянку. Однакже не швидче поведе вінъ тимъ окомъ на гарне личенько, ажъ

не обіздриться добре, чи не дивиться зь-відкіль своячка. Та ми майже все вже розказали, що треба, о голові, а паний Каленик не дібрався ще и до половини дороги и довго ще честувавъ голову всіми добірними словами, які могли тільки впасти на ліниво и незвязло обертаючийся язикъ ёго.

III.

НЕЖДАННИЙ СОПЕРНИКЪ. ЗМОВА.

„Ні, хлопці, ні, не хочу! Що се за гулянка! Якъ вамъ не надоість збитошникувати? И безъ сѣго вже ми вславились Богъ-зна якими завидіяками. Лягайте лучше спати!“ Такъ говоривъ Левко гулящимъ товаришамъ своїмъ, що підмовляли ёго на нові збитки. „Прощавайте, братці! добра-нічъ вамъ! И жвавими кроками пішовъ відъ нихъ по вулиці.

„Чи спить моя ясноока Галя?“ думавъ вінъ підходячи до знакомої намъ хати зъ вишневыми деревами. Въ тишині почувся тихий говіръ. Левко зупенився. Міжъ деревами забіліла сорочка... „Шо се значиться?“ подумавъ вінъ и підкравшись ближче, зховався за дерево. При світлі місяця ясно передъ нимъ

лице дівчини... Се Галя! але хто жъ той високий чоловікъ, що стоить до него спиною? Дарма придивлявся вінъ: тінъ покривала ёго відъ нігъ до голови. Зъ переду тільки вінъ бувъ освітлений трохи, але найменший крокъ Левка, ступлений на-передъ, уже покладавъ ёго въ неприємность бути відкритимъ. Тихо притулившись до дерева, рішився вінъ зостатись на місці. Дівчина виразно вимовила ёго имя.

„Левко? Левко ще молюкосось!“ говоривъ хрипливо и нишкомъ той високий чоловікъ. „Якъ я встріну ёго коли-небудь у тебе, то я ёго за чубъ...“

„Хотівъ би я знати, який отсе шельма вихвалюється насіпати мені чуба!“ тихо промовивъ Левко и витягнувъ шию, щобъ не пропустити ні одного слова. Але незнакомець говоривъ дальше такъ тихо, що и годі було чого підслухати.

„Якъ тобі не встидно!“ сказала Галя, коли вінъ скінчивъ свою річъ: „ти брешешъ, ти обманюєшъ мене; ти мене не любишъ; я ніколи не повірю, щобъ ти мене любивъ!“

„Знаю,“ продовжавъ високий чоловікъ: „Левко багато наговоривъ тобі нісенітниць и

завернувъ тобі голову (тутъ здавалося парубкові, що голосъ незнакомця не зовсімъ незнакомий, и неначе-бъ то вінъ колись чувъ ёго); але я дамъ себе въ знаки Левкові!“ продовжавъ незнакомець. „Вінъ думає, що я не бачу всіхъ ёго штукъ! Зкоштує вінъ, які у мене кулаки!“

При отсімъ слові Левко не змігъ уже більше вдержати свого гніву. Підійшовши на три кроки до нёго, замахнувся вінъ зъ усєї сили, щобъ дати позаушника, відъ которого незнакомець, дарма що здавався такий кріпкий, не устоявъ би мабуть на місці; але въ ту пору світло впало на лице ёго, и Левко остовпівъ, побачивши, що передъ нимъ стоїть ёго батько.

Мимовольно похитавши головою и легко свиснувши крізь зуби, се було одно, чимъ виразилося ёго здивованє. Зъ-боку почувся шелестъ. Галя квапно влетіла до хати, захопнувши за собою двері.

„Прощай, Галя!“ загукавъ въ ту пору одинъ зъ парубківъ, підкравшися и обіймивши голову, та й зъ жаховъ відскочивъ назадъ, надібавши шерсткі вуси.

„Прощавай, кралечко!“ загукавъ другий, але сей разъ полетівъ стрімголовъ відъ здорового стусана голови.

„Прощавай, прощавай, Галю!“ загукало зъ-кілька парубківъ, повиснувши ёму на шию.

„Щобъ ви провалились, проклятуці ур-витні!“ грімавъ голова, відбиваючись и копаючи на нихъ ногами. „Що я вамъ за Галя? Убирайтеся въ-слідъ за батьками на шибеницю, чортові діти! Поприлипали, якъ мухи до меду! Дамъ я вамъ Галю!...“

„Голова! голова! голова!“ закричали хлопці и розбіглися на всі сторони.

„Ото батько!“ говоривъ Левко, прочу-нявши изъ свого здивованя и глядячи въ-слідъ за відходячимъ зъ лайкою головою. „Отъ які за тобою водяться штуки! славно! А я дивлюся та передумую, що се воно значиться, що вінъ усе прикидається глухимъ, коли станешъ говорити о ділі. Стрівай же, старий хрїну, ти въ мене будешъ знати, якъ волочитись по-підъ вікна молодихъ дівчатъ, будешъ знати, якъ відбивати чужихъ судженихъ. Гей! хлопці! сюди! сюди!“ гукавъ вінъ, махаючи рукою до парубківъ, которі знову зібралися въ купу: „ходіть сюди! Я вамъ ра-

яв' ити спати; але теперъ роздумавъ и готовъ, хочъ цілу нічъ, самъ гуляти зъ вами.“

„Отсе то й діло!“ сказавъ плечистий и дородний парубокъ, которого злічали за найпершого гуляку и гульвісу на селі. „Мені все здається моторошно, коли не вдається погуляти до-волі и настроїти штукъ. Все неначе-бъ то нестає чогось. Неначе загубивъ шапку або люльку; словомъ, не козакъ, та й тільки.“

„Чи згоджаєтесь ви голову сёгодня здорово побісити?“

„Голову?“

„Та, голову. Що се вінъ справді думає собі! Вінъ управляється въ насъ, наче гетьманъ який. Мало того, що поштуркує, якъ своїми холопзми, та ще й під'їзджає до нашихъ дівчатъ. Атже-жъ, я думаю, на всімъ селі нема й одної гарної дівки, за которою-бъ не волочивсь голова.“

„Такъ воно, такъ!“ загукали въ одинъ голосъ усі хлопці.

„Що жъ ми, братці, за холопи? Хиба ми не такого роду, якъ и вінъ? Ми, слава Богу, вольні козаки! Покажімъ ёму, хлопці, що ми вольні козаки!“

„Покажемо!“ загукали парубки. „Та коли голову, то й писаря не минути!“

„Не минемо й писаря! А въ мене, якъ нарощно, зклалася въ умі славна пісня про голову. Ходімъ, я васъ вивчу,“ продовжавъ Левко, ударивши рукою по струнахъ бандури. „Та слухайте: переодягайтеся, хто въ що ні попаде!“

Гуляй, козацька голово!“ говоривъ дужий гульвіса, ударивши ногою въ ногу и луснувши руками. „Що за розкішъ! Що за воля! Якъ зачнешь казитися — здається, наче поминаєшъ давні літа. Любо, привільно на серцю, а душа неначе въ раю. Гей, хлопці! гуляй!....“

И юрба шумно понеслась по вулицяхъ. А благочестиві старухи, пробуджені крикомъ, відчиняли віконця и хрестились сонними руками, мовлячи: „Ну, теперъ гуляють парубки!“

IV.

ПАРУБКИ ГУЛЯЮТЬ.

Въ одній тільки хаті, въ кінці вулиці, ще світилося. Се житло голови. Голова вже давно скінчивъ свою вечерю, и певне давно-бъ уже заснувъ, але въ него въ ту пору бувъ гість, винокуръ, которого приславъ поміщикъ, що мавъ невеликий участокъ землі mezi вольними козаками, будувати винницю. Підъ самимъ покутемъ, на почотному місці, сидівъ — гість, низенький, товстенький чоловікъ, зъ маленькими вічно сміючимися оченятами, въ которыхъ, здається, написане було те вдовољство, зъ якимъ куривъ вінъ свою коротеньку люльку, що-хвиля зплівуючи и придавляючи пальцемъ вилізаючий зъ неї зпопелілий тютюнь. Облаки диму бистро розросталися надъ нимъ, одягаючи ёго въ сивий

туманъ. Здавалося, буцімъ широкий димникъ зъ якої-небудь винниці, наскучивши-собі сидіти на своїй криші, забажавъ прогулятись и чемно сівъ собі за столомъ у хаті голови. Підъ носомъ торчали въ нѣго коротенькі та густі вуси, але вони такъ неясно мелькали крізь тютюнову атмосферу, що здавались мишею, котору винокуръ піймавъ и держить въ роті своїмъ, підскубуючи монополію kota. Голова, яко хазяїнъ, сидівъ увъ одній тільки сєрочці и полотнянихъ шароварахъ. Орляче око ёго, мовъ вечеріюче сонце, зачинало мало-помалу жмуритися и меркнути. Кінець стола куривъ люльку одинъ изъ сільськихъ десятниківъ, що складали коменду голови; той сидівъ, зъ шаноби для хазяїна, въ свиті.

„Скоро жъ ви думаєте,“ сказавъ голова, обернувшись до винокура и кладучи хрестъ на зівнувший ротъ свій, „поставити вашу винницю?“

„Коли Богъ поможе, то сеі осени може й закуримо. На Покрову, заложуся, що панъ голова буде писати ногами німецькі кренделі по дорозі.“

Якъ промовивъ ті слова, оченята винокура пропали; замість нихъ протягнулися

проміні по самі уха; цілий толубъ ставъ колихатись відъ сміху, а веселі губи покинули на хвилю димуючу люльку.

„Дай Боже!“ сказавъ голова, виразивши на лиці своїмъ щось похоже на усміхъ. „Теперьъ ще, слава Богу, винниць розвелось не багато. А отъ, давного часу, коли проводжавъ я царицю по переяславській дорозі, ще покійний Безбородко...“

Ну, свате, нагадавъ ти часъ! Тоді відъ Кременчуга до самихъ Роменъ не налічували я двохъ винниць. А теперь... Чи чувавъ ти, що повидумували прокляті Німці? Незабаромъ, кажуть, куритимуть не дровами, якъ усі чесні Християне, а якоюсь чортівською парою.“ Мовлячи ті слова, винокуръ въ розмишлюваню глядівъ на стіль и на розложені на німъ руки свої. „Якъ отсе парою — їй-богу, не второпаю!“

„Що за дурні, прости Господи, ті Німці!“ сказавъ голова. „Я-бъ батогомъ їхъ, собачихъ дітей! Чи чуване діло, щобъ парою можна було кипенити що? По сѣму, то ложку борщу годі піднести-бъ до рота, не упикши губъ, замість молодого поросяти...“

„И ти, свату,“ обізвалася своячка, що сиділа на постелі, підгнувши ноги, „будешь ввесь той часъ жити въ насъ безъ жінки?“

„А нащо мені вона? Инше діло, якби що добре було.“

„Або не хороша?“ спитавъ голова, встремивши на нєго поглядъ свій.

„Куди тобі хороша! Стара, якъ бісь. Пика вся поморщена, мєвъ порожна мошенка.“
И низенька персона вунокура розколихалася знову відъ голосного сміху.

Въ ту пору щось стало шарити за дверьми; двері розтворилися — и мужикъ, не здіймаючи шапки, ступивъ черезъ порігъ, та й ставъ, неначе роздумуючи, на-середъ хати, роззявивши ротъ и оглядаючи стелю. Се бувъ знакомець нашъ, Каленикъ.

„Отъ, я и до-дому прийшовъ!“ говоривъ вінъ сідаючи на лавку коло дверей и не звертаючи ніякої уваги на притомнихъ. „Бачъ, якъ розтягнувъ вражий синъ, сатана, дорогу! Идешъ, идешъ, и кінця нема! Ноги неначе переломавъ хто. Достань-но тамъ, бабо, кожухъ, підстелити мені. На пічъ до тебе не прийду, ій-богу, не прийду: ноги болять!“

Дістань ёго ; тамъ вінъ лежить близь покутя ; гляди тільки, не переверни горшка зъ тертимъ тютюномъ. Або ні, не рушъ, не рушъ ! Ти може п'яна сьогодні... Нехай, вже я самъ дістану.“

Каленикъ привставъ трохи, але неодолима сила прикувала ёго до лавки.

„За теє люблю“, сказавъ голова : „прийшовъ до чужої хати и розпоряджається, якъ дома ! Виведи ёго по-добру, по-здорову !...“

„Оставъ, свату, відпочинути !“ сказавъ винокуръ. „Се пезиточний чоловікъ : якби більшъ такого народу — то винниця наша славно пішла-бъ...“

Однакже не добродушність винудила ті слова. Винокуръ віривъ усімъ прикметамъ, и заразъ вигнати головіка, що сівъ уже на лавку, значило въ нёго накликати біду.

„Що те, якъ старость прийде !...“ ворчавъ Каленикъ, лягаючи на лавку. „Добро би, ще сказати, п'яний, такъ ні-жъ, не п'яний. Йй-богу, не п'яний ! Що мені брехати ? Я готовъ заявити се хочъ и самому голові. Що мені голова ? Щобъ вінъ здохъ, собачий синъ ! Я плюю на нёго ! Щобъ ёго, одноокого чорта,

возомъ переїхало! Що вінъ обливає людей на морозі...“

„Еге! влізла свиня въ хату, та й лаби на стіль суне,“ сказавъ голова, гнівно встаючи зо свого місця; але въ ту пору важкий камінь, розбивши вікно въ дрібязки, полетівъ ёму підъ ноги. Голова застановився.. „Колі-бъ я знавъ“, говоривъ вінъ підіймаючи камінь. „який отсе шибеникъ шпурнувъ, я-бъ вивчивъ ёго, якъ кидаться! Що за збитки!“ продовжавъ вінъ обзираючи ёго на руці палаючимъ поглядомъ. „Щобъ вінъ подавився отсимъ каменемъ...“

„Стій, стій! Боже тебе борони, свату!“ підхопивъ, поблідівши, винокуръ.“ Боже борони тебе, и на тімъ и на сімъ світі, поблагословити кого-небудь такою лайкою!“

„Отъ найшовся заступникъ! Хай вінъ пропаде!...“

„И не думай, свату! Ти не знаєшъ, певне, що лучилося зъ моєю покійною тещею?“

„Зъ тещею?“

„Та, зъ тещею. Вечеромъ, трохи може ранше ніжъ теперъ, сіли вечеряти: покійна

теща, покійний тєсть, та наймитъ, та наймичка, та й дітей штукъ зъ-пятеро. Теща відсипала трохи галушокъ зъ великого казана въ миску, щобъ не такъ були горячі. Після роботи всі зголодніли и не хотіли ждати, поки галушки простинуть. Набираючи їхъ на довгі дерев'яні спички, зачали їсти. Якъ-разъ, відки ні возмись, чоловікъ, якого вінъ роду, Богъ ёго знає, просить, що-бъ и ёто допустили до трапези. Якъ не нагодувати голодного чоловіка! Дали и ёму спичку. Але гість змїтає галушки, якъ корова сіно. Поки-що вони з'їли по одній и запустили спички за другими, дно було гладке, якъ панський помість. Теща насипала ще; думає, гість наївсья и буде вбирати менше. Де тамъ: ще лучше ставъ уплітати! — „А щобъ ти подавився отсими галушками!“ подумала голодна теща; ажъ якъ-разъ тотъ закашлявся и впавъ. Кинулись до нєго — ані духа, вдавився!“

„Такъ ёму, обжорі проклятому, й треба!“ сказавъ голова.

„Такъ би, та не такъ вийшло: зъ того часу и супокою не було тещі. Ледве тільки нічъ, мертвець и лізе. Сяде верхомъ на димникъ, проклятий, и галушку держить у зубахъ.

За дня всё супокійно, и слуху нема про нёго; а тільки стане примеркати, глянь на кришу, вже й осідлавъ, собачий синъ, димникъ...“

„И галушка въ зубахъ?“

„И галушка въ зубахъ.“

„Дивно, свату! Я чувавъ щось похоже ще за покійницю...“

Тутъ голова зупенився. Підъ вікномъ почувся галась и тупанє танцюючихъ. Зъ-разу тихо звукнули струни бандури, а потімъ прилучився й голосъ. Струни загреміли сильнішъ; скілька голосівъ стало підтягати — и пісня загула вихромъ:

Хлопці, чи чували ви?

Чи въ насъ голови не крепкі!

А въ старого голови

Въ голові розсілись клешки.

Набий, боднаръ, голову

Желізними обручами!

Цвігни, боднаръ, голову

Батогами, батогами!

Голова старий якъ бісь,

Одноокий, кривий, хнюра,

А до дівчатъ таки-бъ лізь,
 Залицявся-бъ... Дурень, дурень!
 Чи тобі до парубківъ?
 Тебе-бъ треба въ домовину,
 А щобъ тямивъ въ вікъ-віківъ:
 Ляша въ пику й за чуприну!

„Славна пісня, свату!“ сказавъ винокуръ нахилиючи трохи голову и обернувшись до голови, що такъ и остовпівъ зъ дива на таку зухвалость. „Славна! та погано тільки, що голову поминають не зовсімъ пристойними словами...“

И вінъ впять положивъ руки на стіль зъ якимось солодкимъ умиленємъ въ очахъ, приготовляючись слухати ще, бо підъ вікномъ гремівъ регіть и крики: „знову! знову!“ Однакже проникливе око побачило-бъ заразъ, що не изумлене вдержувало голову довго на однімъ місці. Такъ тільки старий опитний кітъ допускає иноді неопитну мишь бігати коло свого хвоста, а міжъ тимъ бистро укладає плянъ, якъ отсе перерізати їй дорогу до норі. Ще одиноке око голови було втопирене на вікно, а вже рука, давши знакъ десятникові, держалась за деревяну ручку дверей, и

наразъ на вулиці піднявся крикъ... Винокуръ, що до числа многихъ гідностей своїхъ влучавъ и цікавість, живо набивши тютюномъ свою люльку, вибігъ на вулицю, але збитошники вже порозбігались.

„Ні, ти не втечешъ відъ мене!“ кричавъ голова, тягнучи за руку чоловіка у виверненімъ до-гори шерстю баранімъ кожусі. Винокуръ, користуючи зъ часу, підбігъ, щобъ заздріти въ лице сѣму нарушителеві супокою; але зъ боязню подався назадъ, побачивши довгу бороду и страшно намалѣвану пику. „Ні, ти не втечешъ відъ мене!“ кричавъ голова, не переставаючи тягнути просто у сѣни свого плінника, которий, не показуючи ні якого супротивленя, супокійно ишовъ за нимъ, ненаць у свою хату. „Карпо! отвори комору!“ сказавъ голова до десятника. „Ми ёго въ темну комору! А-тамъ розбудимо писаря, зберемо десятниківъ, переловимо усіхъ тихъ харцизівъ, и сѣгодня таки й резолюцію усімъ імъ учинимо!“

Десятникъ забренькавъ невеликою колодкою въ сѣняхъ и отворивъ комору. Въ ту саму пору плінникъ, користуючись темнотою

сіней, наразъ вирвався зъ незвичайною силою зъ рукъ ёго.

„Куди?“ закричавъ голова, ухвативши ёго ще міцнішъ за ковніръ.

„Пусти, то я!“ — почувся тоненький голосъ.

„Не поможе, не поможе, брате! Пищи собі хоть и чортомъ, не тільки бабою, мене не здруришъ!“ и трутивъ ёго въ темну котору такъ, що бідолашній плінникъ ажъ застогнавъ, упавши на землю, а самъ, въ товаристві десятника, пустився въ хату писаря, и въ-слідъ за ними, якъ пароплавъ, задимивсь винокуръ.

Розмисляючи ишли вони всі троє, поспускавши голови, и якъ-разъ, на скруті въ темний переулокъ, разомъ скрикнули відъ сильного удару по лобахъ, и такий самий крикъ обізвався въ одвіть їмъ. Голова, прискуливши своє око, зъ изумленємъ уздрівъ писаря зъ двома десятниками.

„А я до тебе иду, пане писарю!“

„А я до твоєї милости, пане голово!“

„Чудеса діються, пане писарю!“

„Чудні діла, пане голово!“

„А що?“

„Хлопці казяться, збитошникують цілими купами по вулицяхъ! Твою милость величають такими словами... словомъ, сказати соромъ; пяний Москаль побоїться вимовити їхъ своїмъ нечестивимъ язикомъ.“ (Все те худощавий писарь, у пестрадевихъ (дрилиховихъ) шароварахъ и жупані цвітомъ якъ винні дріжджі, вимовлявъ натягаючи шию и приводячи її опять въ попередній станъ). „Здрімавъ—було трохи, такъ зтягнули зъ постелі проклятущі урвитні своїми соромними піснями та стукомъ. Хотівъ—було гарненько покропити їхъ, та поки натягнувъ шаровари та жупанъ, всі розбіглися куди ні попало. Але найголовніщий не вирвавсь відъ насъ. Виспіває вінъ теперъ у тій хаті, де держать арештантівъ. Душа въ міні ажъ горіла, щоби пізнати сю птицю, та пика замазана саджею якъ у чорта, що кує цвяхи для грішниківъ.“

„А якъ вінъ одягнений, пане писарю?“

„Въ чорнімъ виверненімъ кожусі собачий синъ, пане голово!“

„А чи не брешешъ ти, пане писарю? Що, якъ отсей урвитель сидить теперъ у мене въ коморі?“

„Ні, пане голово! Ти самъ, не у гнівъ будь сказано, погрішивъ трохи.“

„Давайте огня! ми розглянемо ёго!“

Огонь принесли, двері одчинили — и голова охнувъ зъ диву, побачивши передъ собою своячку.

„Скажи, прошу тебе,“ зъ такими словами вона приступила до нёго: „чи ти не зхививъ ще зъ посліднёї крихти розуму? Чи була въ одноокій довбні твоїй хочъ капля мозку, що ти втрутивъ мене въ темну комору? Щасте, що не вдарилась головою до желізного крючка. Хиба я не кричала до тебе, що се я? Вхопивъ проклятий медвідь своїми желізними лабами, та й тручає! Щобъ тебе на тімъ світі чорти тручали!...“

Послідні слова винесла вона за двері, на вулицю, вийшовши туди для якихъ-небудь причинъ.

„Та, я бачу, що отсе ти!“ сказавъ голова, прочунавши.

„Що скажешъ, пане писарю, чи не шельма сей урвиголова?“

„Шельма, пане голово!“

„Чи не пора намъ усіхъ тихъ гульвісъ провчити гарненько, и заставити їхъ займаться діломъ?“

„Давно пора, давно пора, пане голово!“

„Вони, дурні, взяли собі... Який чортъ! мені причувся крикъ своячки на вулиці... Вони, дурні, взяли собі въ голову, що я імъ рівня. Вони думають, що я який-небудь їхъ братъ, простий козакъ!“ Невеликий після того наступивший кашель и востремлене ока зъ підліб'я навкруги давали догадуватись, що голова приготовляється говорити объ чимось важнімъ. „Въ тисяча... отсихъ проклятихъ названій роківъ, хочъ убий, не вимовлю. Ну—году, тодішньому комисареві Ледачому, даний бувъ приказъ, вибрати зъ козаківъ такого, которий би бувъ глуздоватійший відъ усіхъ. О! (отсе „о!“ голова вимовивъ, піднявши палець у-гору) глуздоватійший відъ усіхъ! за провідника цариці. Я тоді...“

„Що и казать! отсе вже кожний знає, пане голово! Всі знають, якъ ти вислуживъ

царську ласку. Признайся теперъ , що моя правда вийшла : вхопивъ трохи на душу гріха, та й сказавъ, що зловивъ того урвитня у виверненімъ кожусі.“

„А що до сѣго диявола у виверненімъ кожусі то ёго, у примірѣ другимъ, закувати въ кайдани и укарати примірно ! Хай знають, що значиться власть ! Одъ кого жъ и голова поставленъ, якъ не одъ царя ? Потімъ доберемося и до другихъ хлопцівъ : я не забуду, якъ проклятуці урвитні загнали въ огородъ стадо свиней, що всю мою капусту и огірки поїли ; я не забуду, якъ чортові діти одказалися вимолотити моє жито ; я не забуду... та нехай вони и проваляться, мені треба доконче знати, що отсе за шельма у виверненімъ кожусі.“

„Отсе проворна, видко, птиця!“ сказавъ винокуръ, которого щоки, черезъ увесь протягъ, тої розмови, неперестанно заряджалися димомъ, наче осадна гармата, и губи, випустивши коротеньку люльку, викинули цілий огнявий фонтанъ. „Такого чоловіка не зле на всякий случай и при винниці держати ; а ще лучше повісити на вершечку дуба замість панікадила.“

Такий дотепъ здавався винокурові не зовсімъ дурний, и вінъ таки заразъ рішився, не дожидаючи одобренья другихъ, нагородити себе хрипливимъ сміхомъ.

Въ ту пору стали приближатись вони до невеликої, майже поваленої до землі хати. Цікавість нашихъ путниківъ побільшилася: усі зтовпились коло дверей. Писарь виймивъ ключъ, затарахкавъ нимъ коло замку; але той ключъ бувъ відъ ёго скрині. Нетерпівость більшала. Всунувши руку, зачавъ вінъ шарити и сипати лайками, не находячи ёго.

„Є!“ сказавъ вінъ нарештє, нагнувшись и виймаючи зъ глибини обширної кешені, якою заосмотрені були ёго пестрядеві шаровари.

При отсімъ слові, серця нашихъ героївъ неначе злилися въ одно, и те величезне серце забилося такъ сильно, що нерівний стукъ ёго не бувъ заглушений навіть бренькнувшимъ замкомъ. Двері отворились, и... голова станувъ блідний, якъ полотно; винокуръ почувъ холодъ, и волосє ёго неначе хотіло полетіти до неба; жахъ виразився на

лиці писаря; десятники приросли до землі и не були въ стані замкнути своїхъ вспільно роззявленихъ ротівъ: передъ ними стояла своячка.

Здивована неменьше ніжъ вони, вона однакже трохи зхаменулась и зробила рухъ, щобъ підойти до нихъ.

„Стій!“ закричавъ дикимъ голосомъ голова и захопнувъ за нею двері. „Панове, се сатана!“ продовжавъ вінъ. „Огня! швидче огня! Не пожалію казённої хати! Запали її, запали, що-бъ и костей чортовихъ не осталось на землі!“

Своячка въ ужасі кричала, чуючи за дверьми грізне постановленє.

„Що ви, братці!“ мовивъ винокуръ. „Слава Богу, волосє у васъ ледве не въ снігу, а й досі розуму не набрались: відъ простого огня відьма не згорить! Тільки огонь зъ люльки може запалити відьму. Стривайте, я заразъ усє злагоджу!“

Сказавши теє, висипавъ вінъ горячий попілъ въ скрутель соломи, и зачавъ роздувати. Розпачъ въ ту пору додада духа бідолашній

своячці : голосно стала вона бламати и переконувати їхъ.

„Погодїть, братці! Чого на-дурно грїшити? Може отсе и не сатана!“ сказавъ писарь. „Коли воно, се-бъ то те саме, що сидить тамъ, згодиться положити на себе хрестне знаменїє, то се певний знакъ що не чортъ.“

Предложенє одобрили.

„Пекъ відъ мене, сатано!“ продовжавъ писарь, прикладаючи губи до шпари въ дверяхъ. „Якъ не рушишся зъ місця, то ми отворимо двері.“

Двері отворилися.

„Перехрестися!“ сказавъ голова, оглядаючи и буцімъ вибираючи вигідне місце на случай ретиради.

Своячка перехрестилася.

„Який чортъ! та се справді своячка!“

„Яка нечиста сила затигла тебе, кумо, въ отсю комору?“

И своячка, хлипаючи, розказала, якъ ухопили її хлопці въ обіймака на вулиці и

хоча й вона пручалась, впустили черезъ широке вікно до хати та й забили віконницею. Писарь посмотрівъ: завіси у широкої віконниці відорвані и тільки підперта зверху дерев'янимъ брусомъ.

„Добро тобі, одноокий дідьку!“ закричала вона, приступивши до голови, котрий подався въ-задъ и все ще продовжавъ мірити її своїмъ окомъ. „Я знаю твою гадку: ти хотівъ сѣго, ти радъ бувъ оказіі щобъ з'їсти мене, щобъ нікому було дивитись, якъ старий дідуганъ дуріє. Ти думаєшь, я не знаю обь чімъ ти говоривъ нині зъ І'алею? О, я все знаю! Мене годі звести и не твоїй безглуздій довбні. Я довго терплю, але після не погнівайся...“

Сказавши теє, показала кулакъ и живо відійшла оставивши остовпілого голову.

„Ні, тутъ не на жартъ сатана вмішався,“ думавъ вінъ, чухаючи свою довбеньку.

„Зловили!“ загукали надходячи въ сю пору десятники.

„Кого зловили?“ спитавъ голова.

„Диявола у виверненімъ кожусі.“

„Давайте ёго!“ закричавъ голова, ухвативши за руку приведеного пійманця. „Чи ви зъ ума зійшли? Та жъ отсе паний Каленикъ!“

„Що за пропасть! въ рукахъ нашихъ бувъ, пане голово!“ одвічали десятники. „Въ переулку обступили проклятуці хлопці, стали танцювати, торгати, виставляти язики, виривати зъ рукъ... чортъ зъ вами!... И якъ ми попали на отсю ворону, замість ёго, Богъ одинъ знає!“

„Властю моею и всіхъ мирянъ, дається повеліне,“ сказавъ голова, „зловити якъ-стій сёго розбійника! а такимъ побитомъ и всіхъ кого найдете на вулиці, и привести на розправу до мене!...“

„Помилуй, пане голово!“ промовили деякі, кланяючися въ ноги. „Побачивъ би ти, які вони почвари; нехай насъ Богъ побє, и родились и хрестились — а такихъ поганихъ пикъ не видали! Чи далеко до гріха, пане голово? перелякають доброго чоловіка такъ, що після ні одна баба не візьметься вилічити.“

„Дамъ я вамъ переляку! Що ви? не хочете слухати? Ви певне держите їхъ руку? Ви бунтовники! Що то?... Скажіть мені, що то?... Ви заводите розбої!... Ви... Я донесу комісареві! Сей же часъ, чуєте, сей же часъ! біжіть, летіть птицею! Щобъ я васъ... Щобъ ви мені...“

Всі розбіглися.

V.

УТОПЛЕННИЦЯ.

Не журачись нічимъ и не дбаючи о розісланихъ погоняхъ, виновникъ всеї тої колотнечи пеняво підходивъ икъ старому домові надъ ставомъ. Не треба, думаю, й казати, що се бувъ Левко. Чорний кожухъ ёго бувъ розстяблений, шапку державъ вінъ у руці, піть зъ нёго котився градомъ. Величаво и мрачно чорнівъ кленовий лісъ, що стоявъ до місяця. Нерухомий ставъ подувъ свіжістю на змученого пішця и побудивъ ёго спочинути на бёрезі. Все було тихо; въ глибокій гущавині ліса чулись тільки трелі соловія. Неодолимий сонъ ставъ живо змикати ёму зіниці; змучені чолони готові були забутись и оніміти; голова хилилася... „Ні, а то я ще й засну тутъ!“ говоривъ вінъ підіймаючись на ноги и проти-

раючи очи. Оглянувся: нічъ здавалася передъ нимъ ще блищучійша. Якесь дивне упоюще світляченє примішалось до блиску місяця. Ніколи ще ёму не случалось, щось такого видіти. Срібний туманъ упавъ на околицю. Запахъ відъ цвітучихъ яблунь и нічнихъ квітівъ лився по всій землі. Здивований глядівъ вінъ на нерухомі води ставу: старожитній панський дімъ опрокинувшись у-низъ видівся въ нёму чистий и въ якімось яснімъ величию. Замість темнихъ віконниць, визирали веселі склянні вікна и двері. Крізь чисті скла блимала позолота. Та отъ привиділось ёму, буцімъ отворилось вікно. Притаївши духъ, не дрігнувши и не спускаючи очей зо ставу, вінъ, здавалось, переселився въ глибину ёго и бачить: зъ-разу виставився крізь вікно білий локоть, потімъ виглянула привітлива головка, зъ блискучими очима, що тихо ясніли крізь темнорусі філі волося, и сперлася на локоть; и бачить: вона киває зъ-легка головою, вона маха, вона усміхається... Тутъ серце въ ёго забилося... Вода зтрусилась и вікно заперлося знову. Тихо відійшовъ вінъ відъ ставу и поглянувъ на дімъ: темні віконници були отверті; скла сияли при місяцю. „Отъ якъ мало можна вірити людськимъ поговоркамъ,“ подумавъ вінъ про

себе. „Дімъ новісенський, краски живі, наче сёгодня помалеваний. Тутъ живе хтось“ И мовчки підійшовъ вінъ ближе; але въ домі все було тихо. Сильно и звучно перекликалися славні пісні соловіївъ, такъ якъ-що вони, здавалось, завмирили зъ утоми и розкоши, чутись було шелесту и чичикання свіркунівъ, або гукання болотяної птиці, що ховзкимъ носомъ своїмъ ударяла по широкому зеркалі води. Якусь солодку тишину и розкішъ почувъ Левко въ своїмъ серці. Настроївши бандуру загравъ вінъ и заспівавъ:

Ой, місяцю, місяченьку!

И ти, зоре ясна!

Ой, світіть тамъ по подвірю,

Де дівчина красна.

Вікно зъ-тиха отворилося, и та сама головка, которі одразъ бачивъ вінъ у ставі, виглянула, пильно прислухаючись до пісні. Довгі рісниці її були на-въ-півъ спущені на очи. Вся вона була блідна, якъ полотно, якъ блескъ місяця; але яка чудна, яка прекрасна. Вона засміялася.. Левко здрігнувъ.

„Заспівай мені козаче, яку пісню!“ мовила вона зъ-тиха, нахиливши свою голову на-бікъ и спустивши зовсімъ густі рісниці.

„Яку-жъ тобі пісню заспівати, моя панночко ясна ?“

Слѣзи тихо покотились по блідному личеньку її.

„Козаче“, мовила вона, и щось невияснено взрушаюче почулось въ її мові, „козаче, найди мені мою мачоху ! Я нічого не пожалію для тебе. Я нагороджу тебе. Я тебе багато и розкішно нагороджу ! Въ мене є рукави вишивані шовкомъ, коралі, ожереля. Я подарую тобі поясъ мережаний перлами. Въ мене золото є... Козаче, найди мені мою мачоху ! Вона страшна відьма : мені не було відъ неї супокою на білому світі. Вона мучила мене : заставляла робити, якъ просту мужичку. Подивись на лице : вона звела румянець своїми нечистими чарами зо щокъ моїхъ. Поглянь на білу шию мою : вони не змиваються ! вони не змиваються ! вони ніколи не змиються, отсі сині пятна відъ желізнихъ пазорівъ її ! Поглянь на білі ноги мої : вони багато ходили, та не по коврахъ тільки — по піску горячому, по землі сирій, по колючому тернівнику вони ходили ! а на очи мої, подивись на очи : вони не бачать відъ слѣзъ !... Найди її, козаче, найди мені мою мачоху !...“

Голосъ її, що тутъ-же бувъ звишився, зупенився. Пстоки слёзъ покотилися по блідному лицу. Якесь тяжкеє чувство, повне жалю и смутку, сперлося въ груді парубка.

„Я готовъ на все для тебе, моя панночко!“ сказавъ вінъ въ сердечнімъ хвилёваню, „але якъ мені, де її найти?“

„Дивись, дивись!“ живо промовила вона: „вона тутъ! вона на березу грається въ короводі міжъ моїми дівчатами и гріється на місяці. Але вона лукава и хитра. Вона взяла на себе постать утопленниці; але я знаю, але я чую, що вона тутъ. Мені тяжко, мені душно відъ неї. Я не можу черезъ неї плавати легко и вольно якъ риба. Я тону и падаю на дно, мовъ ключъ. Винайди її, козаче!“

Левко подивився на берігъ: у тонкімъ сріблянімъ тумані мелькали дівчата, легкі, неначе тіні, въ білихъ сорочкахъ, мовъ конваліями оздоблений лугъ; золоті ожереля намиста, дукачі блискали на їхъ шияхъ; але вони були блідні; тіло їхъ було неначе виточене зъ прозорихъ хмарокъ и буцімъ світилося на-скрізь при срібнімъ місяці. Короводъ, граючи, присунувся до него ближче. Почулись голоси.

„Давайте въ вѣрна, давайте гратся въ вѣрна!“ загомоніли всі, буцімъ очеретъ надъ рікою порушений въ тихий часъ сумерківъ воздушними устами вітру.

„Кому-жъ бути ворономъ?“

Кинули жеребъ — и одна дівчина вийшла изъ гурту. Левко взявся розглядати її. Лице, одежа, все на ній таке саме, якъ и на другихъ. Помітно тільки було, що вона не радо грала сю ролю. Гуртъ розтягнувся вереницею, перебігаючи жваво відъ нападівъ хижого ворсга.

„Ні, я не хочу бути ворономъ!“ сказала дівчина знемогаючи відъ змученя; „мені жаль одіймати куряць у бідної матері.“

„Ти не відьма!“ подумавъ Левко. „Хто жъ, буде ворономъ?“

Дівчата знову зібралися, кинути жеребъ.

„Я буду ворономъ!“ обізвалася одна зъ середини.

Левко ставъ пильно вдивлятись у лице її. Живо и сміло уганялась вона за вереницею и кидалася на всі боки, щоби зловити свою здобичъ Тутъ Левко ставъ замічати, що тіло її не такъ світилося якъ у другихъ: у внутрі ёго видко було щось чорного. Наразъ роз-

лягся крикъ: воронъ кинувся на одну зъ верениці, вхопивъ її, и Левкові привиділося, буцімъ у неї вилізли пазорі а на лице блиснула злослива радість.

„Відьма!“ сказавъ вінъ, наразъ показавши на неї пальцемъ и обернувшись икъ домові.

Панночка засміялася, а дівчата зъ крикомъ повели зъ собою ту, що була ворономъ.

„Чимъ нагородити тебе, козаче! Я знаю, тобі не золота треба: ти любишъ Галю; але строгий батько не дає тобі женитися зъ нею. Вінъ теперъ не перешкодить, візьми и дай йому отсе письмо...“

Біла ручка протягнулась, лице її якомсь чудно заясніло и засіяло... Зъ недовідомимъ трепетомъ и томлющимъ битємъ серця вхопивъ вінъ письмо и... прочнувся.

VI.

ПРОБУДЖЕНЄ.

„Не вже жь отсе я спавъ?“ сказавъ про себе Левко встаючи зъ невеликого горбика. „Такъ живо, неначе на-яві!... Дивно, дивно!“ повторявъ вінъ, оглядаючись. Місяць, що зупенився надъ ёго головою, показувавъ північъ; всюди тишина; відъ ставу віявъ холодъ; надъ нимъ сумовито стоявъ старий димъ зъ запертими віконницями; мохъ и дикий бурянь показували, що зъ ёго давно віддалилися люде. Тутъ вінъ розціливъ руку, що затисъ-було въ сні и зъ дива ажъ крикнувъ, почувши въ ній письмо. „Ехъ, якби то я знавъ грамоті!“ подумавъ вінъ, обертаючи письмо передъ собою на всі боки. Въ ту хвилю почувся зъ-заду ёго галась.

„Не бійтесь, просто хватайте ёго! Чого зтрусіли? атже-жъ насъ десять. Я заложуся, що се чоловікъ, а не чортъ!“ Такъ кричавъ голова до своїхъ товаришівъ, и Левко почувъ себе ухваченимъ кількорома руками, зъ котрихъ інші дріжали відъ страху. „Скидай но, приятелю, свою страшну личину! Годі дурити людей!“ промовивъ голова, вхопивши ёго за ковніръ и остовненівъ, випуливши на нёго своє око. „Левко! синь!“ зкричавъ вінъ відступаючи зъ дива и опускаючи руки. „Се ти, собачий сину! бачъ, бісовське рожденє! Я думаю, яка се шельма, який се вивернений дияволь стріить штуки; а отсе, вийшло, все ти, неварений кисіль твому батькові въ горло, позволяєшь собі заводити по вулиці розбої та складаєшь пісні... Еге, ге, ге, Левку! А що се? бачу, свербить у тебе спина! Вяжіть ёго!“

„Стрівай, батьку! звелено віддати тобі отсю писульку,“ промовивъ Левко.

„Не до писулєкъ теперь, голубчику! Вяжіть ёго!“

„Стрівай, пане голово!“ сказавъ писарь, розвивъ письмо: „комисарова рука.“

„Комисарова?“

„Комисарова?“ повторили махиально
десятники.

„Комисарова? дивно! ще не второпнішъ!“
подумавъ про себе Левко.

„Читай, читай!“ сказавъ голова: „що
тамъ пише комисаръ?“

„Послухаймо, що пише комисаръ!“ про-
мовивъ винокуръ, держачи въ зубахъ люльку,
и крешучи огню.

Писаръ відкашлявся и зачавъ читати:

„Приказъ голові, Євтуху Макогоненкові.
Дійшло до насъ, що ти, старий дурню, за-
мість того, щобъ зібрати спершні недобірки
податківъ и вести на селі порядокъ, одуривъ
и строишъ пакості...“

„Отъ, ій-богу,“ перервавъ голова: „ні-
чого не чую!“

Писаръ зачавъ знову:

„Приказъ голові, Євтуху Макогоненкові.
Дійшло до насъ, що ти, старий ду...“

„Стій, стій! не треба!“ закричавъ
голова; „я хоть и не чувъ, але знаю,

що головного тут діла ще нема. Читай
дальше!“

„А вь слідь того приказую тобі зара-
зісенько оженити твого сина, Левка Макого-
ненка, зь козачкою зь вашого таки села, Га-
лею Петриченковою, а также поробити мости
на стовбовій дорозі и надавати безь мого
відома обивательськихъ коней судовимъ пани-
чамъ, хоча-бъ вони іхали просто зь казённої
палати. Коли-жъ, по призді моімъ, найду
отсей мій приказъ не доведений до сповнення,
то тебе одного потягну до одвіту. Комисарь,
одставний поручникъ Кузьма Деркачъ-Дришпа-
новський.“

„Отъ що!“ сказавъ голова, роззівивши
ротъ. „Чи чуєте ви, чи чуєте: за всё голова
одповідь, отже-жъ послухъ! мовчязний по-
слухъ! а ні, то вибачайте.. А тебе,“ продов-
жавъ вінъ, обернувшись до Левка „вь наслі-
докъ приказу комисаря, — хочъ дивно мені,
якъ се дійшло до нёго, — ожено; тільки
напередъ покоштуєшь ти нагайки! Зна-
єшь, тоі, що висить у мене коло покутя.
Я обновлю її завтра... Де ти взявъ отсю
писульку?“

Левко, не вважаючи на здивованє, що вийшло відь такого нежданого обороту ёго діла, мавъ на стільки притомности, щобъ въ умі приготувити другий світъ и втаїти на-стоящу правду, якимъ способомъ дісталося письмо. „Я ходивъ,“ сказавъ вінъ, „ще вчора вечеромъ у городъ, и стрінувъ комисаря, якъ злізавъ зъ брички. Пізнавши, що я зъ нашого села, давъ вінъ отсе письмо, и звелівъ на словахъ тобі сказати, батьку, що вінъ, вертаючи, заїде до насъ по-обідати.“

„Вінъ теє казавъ?“

„Казавъ.“

„Чи чуєте?“ сказавъ голова зъ важною міною, обернувшись до своїхъ товаришівъ: комисарь самъ своєю особою приїде до нашого брата, се-бъ то, до мене, на обідъ. О!“ Тутъ голова піднявъ палець въ гору, и привівъ голову у таке положенє, буцімъ вона прислухується до чого-небудь. „Комисарь, чи чуєте, комисарь приїде до мене обідати? Якъ думаєшъ, пане писарю и ти, свату, отсе не зовсімъ пуста честь — не правда?“

„Ще, скільки тямлю,“ підхопивъ писарь, „ні одинь голова не угощавъ комисара обідомъ.“

„Не всякий голова голові пара!“ промовивъ зъ самодовольнимъ видомъ голова. Ротъ ёго викривився и щось ніби тяжкий хрипливий сміхъ, похоже більше на гукъ далекого грому, загомоніло въ ёго устахъ. „Якъ думаєшъ, пане писарю, треба-бъ для именитого гостя дати приказъ, щобъ зъ кожної хати принесли хочъ по курятку, ну, полотна, та ще де-чого... Га?...“

„Треба-бъ, треба, пане голово!“

„А коли-жъ весіле, батьку?“ спитавъ Левко.

„Весіле? Давъ би я тобі весіле!... Ну, та для именитого гостя... завтра васъ піпъ и звінчає. Чортъ зъ вами! Нехай комисаръ побачить, що значиться справність! Ну, діти, теперъ спати! Ідїть до-дому!... Сёгоднішній случай припімнувъ мені той часъ, коли я...“ При сихъ словахъ голова пустивъ звиклий свій важний и значущий поглядъ изъ підліб'я.

„Ну, теперь піде голова розказувати, якъ візь царицю!“ сказавъ Левко и жвавими кроками и радосно спішивъ до знакомої хати, окруженої низенькими вишнями. „Дай тобі Боже царство небесне, добра та прекрасна панночко!“ думавъ вінъ про себе: „Нехай тобі на тімъ-світі вічно усміхається міждо ангелами святими! Нікому не розкажу про диво, що сталося сеї ночі; тобі тільки одній, Галю, передамъ ёго: ти одна тільки повіришь мені и вкупі зо мною помолишь за упокой души безталанної утопленниці!“ Тутъ приблизився икъ хаті: вікно було отверте: проміні місяця проходили крізь нёго и падали на спячу передъ нимъ Галю. Голова її сперлася на руку; щоки тихо горіли; губи шевелились, неясно вимовляючи ёго имя. „Спи, моя кралечко! Приснись тобі все, що єсть найлучшого на світі; але й те не буде лучше відъ нашого пробудження!“ Перехрестивши її, заперъ вінъ віконце и тихенько віддалився. И черезъ кілька минутъ, все вже уснуло въ селі; одинъ тільки місяць такъ саме блискучо и чудно пливъ по необіймущихъ пустиняхъ розкішного українського неба. Такъ саме урочисто дихало все въ вишині, и нічъ, божественна

нічъ, величаво догоряла. Такъ саме прекра-
сна була земля въ чуднімъ сріблянімъ блиску;
але вже ніхто не впивався ними: все погру-
зилось въ сонъ, Инколи тільки переривалось
мовчанє бреханємъ собакъ, и довго ще паний
Каленикъ плентався по вснулихъ вулицяхъ,
шукаючи своєї хати.

Конецъ I. тому.

ВЕЧЕРИ

ІА ХУТОРІ САНЗЬ ДИКЛІВКИ

УПИСЬ

першого тому.

	стор.
Переднє слово пасічника Рудого Панька	5
Сорочинецька ярмарка	15
Вечір на передодні Івана Купала	79
Травнева ніч, або втопленниця	111

Том II.

Руська Читальня № VII

Л Ї В І В Ї

За редакції Михайла Ф. Порсоби

1865.